

Ziņu izdevums skolotāju atbalstam
pilnveidotā mācību satura un pieejas īstenošanai

Decembris 2019
Nr. 9

Kur ir vērtības mācību saturā?

Tās ir visur – tās caurauž mācību saturu, dod jēgu un motivē mācībām. Zane Oliņa. – **5.lpp.**

Uzmanību, gliemeži!

Par vērtībām un tikumiem Rīgas pirmsskolā "Viršu dārzs" stāsta vadītāja Dina Gaide. – **23.lpp.**

Būt laipnam kļūst dabiski

Par piecām vērtībām Līvānu 1. vidusskolā un mācīšanos saskatīt labo un vērtīgo. – **20.lpp.**

Saturs

Vērtības darbos un vārdos	3
Vērtības, ieradumi un tikumi mācību saturā	4
Kur ir vērtības mācību saturā? Zane Oliņa	5
Ikviens cilvēks rīcība skolā pauž vērtības Solvita Lazdiņa	9
Vērtības skolā neienāk ar rīkojumu, līdz tām ir jāizaug Intervija ar Nilu Hoksu	11
Par tikumiskās audzināšanas jēdzienu izpratni Manuels Fernandezs	16
Būt laipnam un pieklājīgam kļūst dabiski Līvānu 1. vidusskolas pieredze	20
No gliemežiem pie vērtībām! Rīgas PII "Viršu dārzs" pieredze	23
"Mana Latvija" – pazīt, mīlēt, rūpēties Diskusija par valsti kā vērtību un piederības izjūtas veidošanu	27
Labai lasītprasmei – visu iesaistīto pušu saskanīgu kopdarbu! Par <i>OECD</i> pētījumu. Intervija ar Sanitu Lazdiņu	31
Ko mēra <i>OECD</i> starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā <i>PISA</i>? Pāvels Pestovs	34
Tikumi mājā mūsu sirdīs Stāsta Rīgas Valda Zālīša sākumskolas skolēni	35
Aktualitātes	37

Redaktore: Inese Leitāne

Redkolēģija: Zane Oliņa, Alnis Auziņš, Katrīna Duka-Gulbe, Mihails Basmanovs, Jolanta Klišāne

Korektūra: Alnis Auziņš

Maketētāja: Gita Dimdiņa

Vāka foto: Lauma Kalniņa, *Skola2030*

Saziņai: info@skola2030.lv, tālr. 66051908

www.skola2030.lv

© Valsts izglītības satura centrs | ESF projekts Nr.8.3.1.1/16/I/002 Kompetenču pieeja mācību saturā.

Domāt.Darīt.Zināt. materiālus drīkst izmantot informatīviem, izglītības un pētniecības mērķiem, obligāti norādot avotu. Ja vēlaties izmantot materiālus citiem nolūkiem, rakstiet uz e-pasta adresi info@skola2030.lv .

Vērtības darbos un vārdos

Cienijamo lasītāj!

Šis izdevums ir par vērtībām. Ja es teiktu, ka šim izdevumam ir vērtība – jūs, visticamāk, gribētu vispirms to vismaz pāršķirstīt, lai pārlicinātos, vai tajā ir kas vajadzīgs, noderīgs vai vismaz iedvesmojošs. Vērtību vārdi var būt uzrakstīti, bet pirms esam pieredzējuši to izpausmi, tie ir un paliek tikai vārdi. Tomēr, iemācoties vērtības un vērtīgo nosaukt vārdā, mēs arī sākam tām pievērst uzmanību, apzināties, iedziļināties, varam sarunāties, paplašināt savu izpratni. Skaidrāk apzinoties un nosaucot vārdā, mēs kopā varam sākt veidot nākotni, kādu to gribam – ar tām vērtībām, kas mums gan kā indivīdiem, gan kā sabiedrībai ir svarīgas –, lai satiekoties tik dažādiem, kādi mēs katrs esam, spētu kopā būt un augt.

Vērtības un vērtībās balstīti ieradumi ir viena no trim “bizes” daļām, kas kopā ar zināšanām un prasmē veido lietpratību skolēnos, jo jebkurā darbības jomā svarīgi ir ne vien tas, ko cilvēks zina un prot, bet arī apziņa par savu zināšanu un prasmju ētisku izmantošanu. Par vērtībām sarunājāmies *Skola2030* konferencē “Pasaule skolā – skola pasaulē” šā gada oktobrī Jelgavā. Vairāki raksti tapuši, balstoties uz konferencē dzirdēto un apskata vērtības skolā no dažādiem aspektiem. **Zane Oliņa**, *Skola2030* mācību satura ieviešanas vadītāja, ievadrakstā stāsta par to, kur un kā vērtības parādās pilnveidotajā mācību saturā. Par to, cik svarīgi ir apzināties, kā ikviena cilvēka attieksme un rīcība skolā pauž vērtības un kā tas atspoguļojas skolas kultūrā – **Solvitas Lazdiņas**, *Skola2030* mācību satura izstrādes vecākās ekspertes rakstā. Savukārt intervijā ar britu izglītības speciālistu **Nilu Hoksū** uzziniet par praktisku sistēmu, kā skolā īstenot vērtībās balstītu izglītību, kuras pamatā ir pozitīvas vispārcilvēciskās vērtības. Par Latvijas valsti kā vērtību mācību saturā un skolā – lasiet diskusijas aprakstā “**Mana Latvija**” – **pazīt, mīlēt, rūpēties**”. Par vērtību iedzīvināšanu praksē – šoreiz piedāvājam **Līvānu 1. vidusskolas** un **Rīgas PII “Viršu dārzs”** pieredzes stāstus. Pamatu sarunai un rosinājumu ieviest skaidrību par tikumiskās audzināšanas jēdzieniem (vērtības, tikumi, ieradumi, raksturs u.c.) savā rakstā sniedz **Manuels Fernandezs**, Latvijas Universitātes Pedagoģijas, mākslas un psiholoģijas fakultātes vadošais pētnieks.

Gada nogalē tika publicēti jaunie *OECD* skolēnu starptautiskā salīdzinošā pētījuma rezultāti – ko tie nozīmē – skaidro *Skola2030* vecākie eksperti **Sanita Lazdiņa** un **Pāvels Pestovs**.

Noslēgumā, kā ierasts, atradīsiet informāciju par **Skola2030 aktualitātēm** un bērnu vienkli par izglītībā svarīgiem jautājumiem – šoreiz par tikumiem un cieņu stāsta **Rīgas Valda Zāliša sākumskolas 1.-3. klases skolēni**.

Lai mums izdodas sarunāties un vienoties par kopējām vērtībām – kā skolā, tā ģimenē un arī valstī!

Laimīgu Jauno – 2020. gadu!

Inese Leitāne,
Skola2030, Domāt.Darīt.Zināt. redaktore

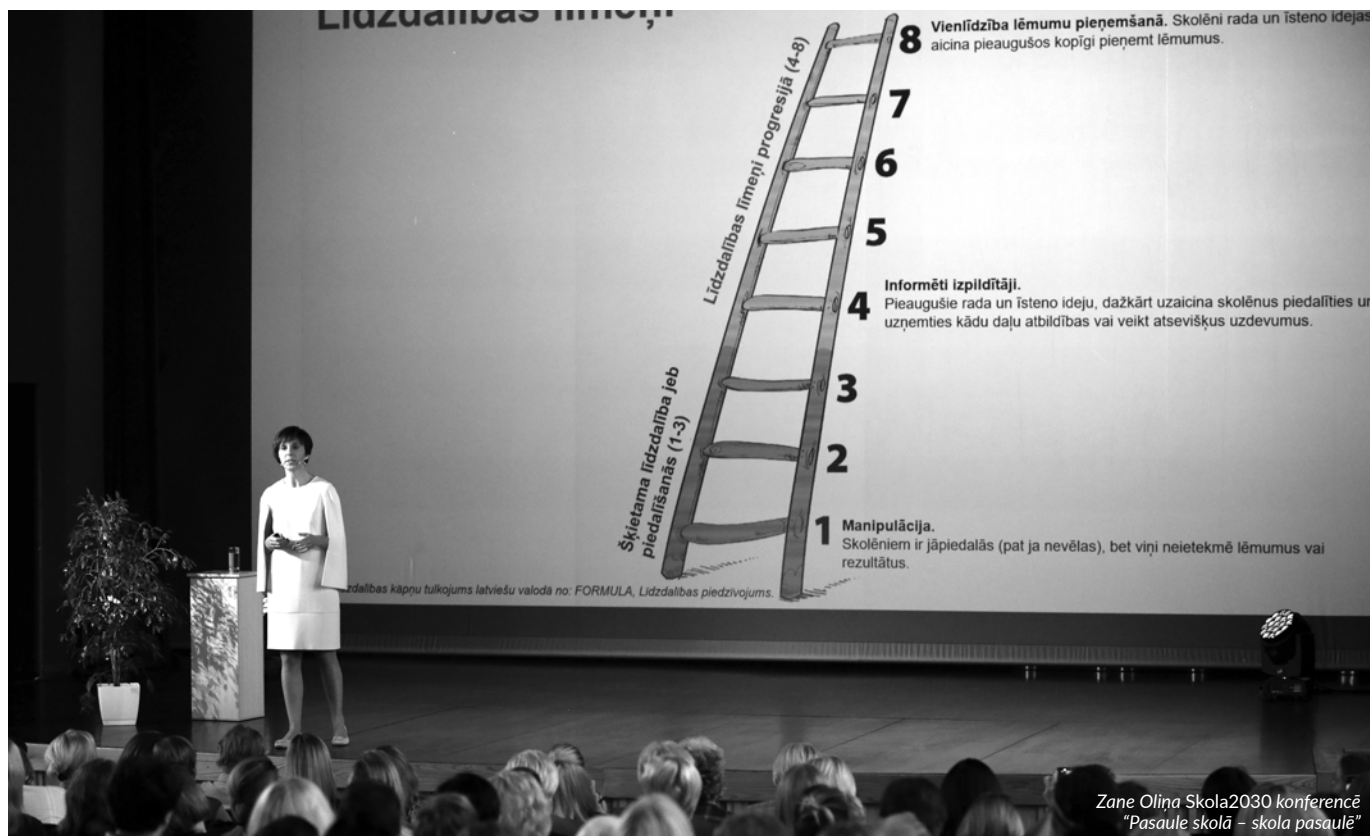
Vērtības, ieradumi un tikumi mācību saturā

“Kompetenci (jeb lietpratību) no vienkārši zināšanām un prasmēm atšķir mērķis, ko ar savu darbu gribam panākt, un griba, kas ir balstīta vērtībās. [..] Mēs nevaram saukt par kompetentu cilvēku, kurš pielieto savas zināšanas un prasmes, lai radītu bioloģiskos ieročus vai kļūtu par teroristu. Nesauksim par kompetentu ārstu, kurš nogalina savus pacientus, un politiķi, kurš melo saviem vēlētājiem, lai sasniegtu personiskus vai nelielas grupas mērķus, un žurnālistu, kurš ikdienā nodarbojas ar propagandu.”

Valsts izglītības satura centra (VISC) vadītājs Guntars Catlaks

(Uzruna *Skola2030* konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē":
http://bit.ly/guntarscatlaks_vertibas)

Zane Oliņa Skola2030 konferencē
"Pasaule skolā – skola pasaulē"

Kur ir vērtības mācību saturā?

Pilnveidotajā vispārējās izglītības saturā un pieejā vērtības nav viena skolotāja – klases audzinātāja – uzdevums. Tās caurauž visu mācību saturu – vērtības ir iestrādātas izglītības paplašinātajos mērķos, parādās mācību satura ietvarā definētajos tīkumos un sasniedzamajos rezultātos visās mācību jomās, mācību programmās kā attīstāmi un stiprināmi ieradumi, kā arī izpaužas mācību pieejā un attiecībās ar skolēniem, skolas iekšējā kultūrā un plašākā kopienā. Vērtības ir tās, kas palīdz saprast būtiskāko, galveno, dod jēgu mācībām, motivē katru ieguldīt pūles, lai mēs pilnveidotos.

Zane Oliņa, *Skola2030* mācību satura ieviešanas vadītāja
Foto: Evija Trifanova

Vērtības ir paplašinātajos izglītības mērķos

Izglītības mērķi ir plašāki, nekā tikai iedot skolēnam dziļas, fundamentālas zināšanas mācību jomās. Izglītības mērķis ir skolēns, kurš ir atbildīgs sabiedrības dalībnieks, radošs darītājs, personība ar pašapziņu un lietpratējs izaugsmē, un šīs īpašības ietver pamatvērtības, ko gribam redzēt skolas beidzējā (http://bit.ly/redzejums_par_skolenu). Šīs pamatvērtības stiprināt un attīstīt mēs varam kopīgiem spēkiem, veltot atbilstošu laiku, pūles un

uzmanību ikdienā, lai tās, būdamas šķietami grūtāk ieraugāmas un izmērāmas, kļūtu par tikpat nozīmīgu mērķi, kā rezultāti, kas ir vieglāk saskaitāmi un izmērāmi. Vēlmi un prasību pēc plašākiem izglītības mērķiem – pēc tā, lai mēs palīdzētu kļūt bērniem par cilvēkiem, kas uzņemas lielāku atbildību par savu darbu un mācībām, prastu novest iesākto līdz galam, – apliecina arī pirms gada veiktajā vecāku un skolēnu aptaujā saņemtās atbildes (http://bit.ly/vecaku_skolenu_aptauja). Tātad skolas, ģimenes un sabiedrības rūpe ir ne tikai par to, ko skolēns zina, bet arī – par kādu cilvēku viņš aug. Kopīgais izaicinājums – šos mērķus pārvērst konkrētās ikdienas darbībās un visu iesaistīto pušu rīcībā.

Vērtības ir iestrādātas tikumos mācību satura ietvarā

Lai šos paplašinātos izglītības mērķus sasniegtu, vērtības ir iestrādātas mācību satura ietvarā kā viens no trim pavedieniem – ietvertas tikumos līdzās mācību jomām un caurviju prasmēm (http://bit.ly/redzejums_par_skolenu). Vērtības nevar iedot tieši, tās bērni un jaunieši mācās no pieaugušajiem, taču skolā var attīstīt vērtībās balstītus ieradumus un, radot atbilstošus apstākļus, veidot un stiprināt tos, līdz skolēni tos izvēlas pieņemt par saviem tikumiem. Tādi (tikumi) pilnveidotajā mācību saturā ir **atbildība, centība, drosmē, godīgums, gudrība, laipnība, līdzcietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums un tolerance**.

Vērtībās balstītu ieradumu attīstīšana ir ietverta sasniedzamajos rezultātos

Vērtībās balstītu ieradumu attīstīšana ir ieraugāma **standartos komplekso sasniedzamo rezultātu formulējumos visās mācību jomās**. Šo ieradumu attīstīšana ir katra mācību priekšmeta skolotāja uzdevums ikdienā, un tie ir **mācību satura daļas** – nevis kaut kas ārpus vai papildus.

Daži piemēri:

a) **latviešu valodas** sasniedzamais rezultāts 6. klasei, kas vēsta par valodu kā vērtību:

1.1.1. *Pamato latviešu valodas nozīmi Latvijas sabiedrībā un savā dzīvē, kā arī dzimtās valodas nozīmi citu valodu apgūvē.*

1.1.5. *Ierosina un uztur dialogu, paužot savu viedokli un uzklauso citus. Piedaloties diskusijā, pamana viedokļu atšķirības, ir tolerant pret citu viedokli; (kas vēsta par cilvēka cieņu kā vērtību)*

b) **sociālās un pilsoniskās** mācību jomas sasniedzamais rezultāts 6. klasei, kas ietver cilvēka cieņu kā vērtību, veido ieradumu pamatu tādiem tikumiem kā savaldība, solidaritāte, tolerance:

Paskaidro, kā paša domas un emocijas ietekmē uzvedību. Nosauc, kādas vērtības, tikumi un ieradumi ir paša rīcības pamatā. Pauž emocijas atbilstoši situācijai sociāli pieņemamā veidā. Nosauc savas intereses, stiprās puses un rakstura īpašības vai personības iezīmes, kas vēl jāattīsta.

6.2. *Skaidro stereotipu un aizspriedumu būtību un apziņās to ietekmi uz cilvēku savstarpējām attiecībām, piedāvā rīcības iespējas to negatīvās ietekmes mazināšanai;*

c) **tehnoloģiju mācību jomas sasniedzamie rezultāti**
9. klasei, kas ietver tādas vērtības kā daba un cilvēka cieņa:

3.1.2. *Pēta videi draudzīgu resursu, materiālu un pakalpojumu lietošanu risinājumos ikdienā un risinājumu radīšanā un lieto tos, plānojot un īstenojot savus risinājumus, analizē to ietekmi uz vidi.*

3.2.5. *Ievēro intelektuālā īpašuma un personas datu aizsardzības noteikumus, etiķeti virtuālajā vidē, izvērtē šo noteikumu neievērošanas sekas.*

Katrā mācību priekšmeta programmā formulēti 10 vērtībās balstīti ieradumi

Mācību saturā ir mērķtiecīgi iestrādāta metodisko paņēmieni izmantošana, plānveidīga skolotāja rīcība, kā katra mācību priekšmeta kontekstā attīstīt vērtībās balstītus ieradumus. **Mācību priekšmetu programmās ir atsevišķi pielikumi, kuros ir formulēti 10 vērtībās balstīti ieradumi, kuru attīstība ir svarīgs šī mācību priekšmeta uzdevums**. Tādi ir atrodami katra mācību priekšmetā sasniedzamo rezultātu sadaļā ar nosaukumu "Ieradumi". Tematu apguves norisē programmā aprakstītas arī konkrētas darbības, ko veic skolēni, lai iemācītos šos sasniedzamos rezultātus un stiprinātu minētos ieradumus. Piemēram, ķīmijā tematā, kurā skolēni mācās aprēķināt molmasu, "Ieradumu" sadaļā ir norāde: "Attīsta ieradumu

Vērtībās balstīti attīstāmi ieradumi ir formulēti jau pirmsskolas mācību programmā – kā novērojama un praktiski aprakstāma rīcība.

plānot un vadīt savu izziņas procesu, veidojot spriedumu un matemātisku sakarību, kas saista vielas daudzumu, masu un molmasu, izvēloties piemērotāko stratēģiju."

Vērtībās balstīti attīstāmi ieradumi ir formulēti jau **pirmsskolas mācību programmā – kā novērojama un praktiski aprakstāma rīcība**, kurā tie izpaužas. Ir svarīgi pirmsskolā šo rīcību ieraudzīt, rosināt un nostiprināt, lai vērtības, par ko reizēm baidāties runāt skaļos vārdos, kļūtu par ieraugāmu ikdienas dzīves sastāvdaļu. Svarīgi atcerēties, ka šo ieradumu veidošanās pirmsskolā sākas jau no tādām ikdienišķām nodarbēm kā bērnam iemācīties pašam apģērbties un sakārtot mantas, tāpēc ir svarīgi veidot apstākļus, atvēlēt laiku, atrast iespējas un plānot savu darbu tā, lai būtu iespējams šos ieradumus attīstīt.

Vērtības ir attiecībās (sociāli emocionālā mācīšanās)

Sociāli emocionālās mācīšanās, kas ir iekļauta pilnveidotajā mācību saturā, jēga ir, ka skolēns iemācās saprast sevi, izziņāt savas emocijas un pārvaldīt tās sociāli pieņemamā veidā, un šīs prasmes un pieredze dod viņam

Skola2030 konference "Pasaule skolā – skola pasaulē"

iespēju veidot konstruktīvas, pozitīvas attiecības ar cilvēkiem. Mācību saturā sociāli emocionālā mācīšanās ir visciešāk saistīta ar divām caurvijām – pašvadītu **mācīšanos (mācīties izvīrīt mērķi, uzraudzīt tā īstenošanu un izvēlēties atbilstošas stratēģijas**, to skaitā apzināties un pašregulēt savas emocijas) un sadarbību (uzklausīt, pieņemt, virzīt sarunu uz produktīvu risinājumu) caurvijās. Tās ir ļoti konkrētas iemācāmas lietas, kas ir mācību satura daļa un kuru pamatā ir vērtības.

Vērtības ir jēgpilnā līdzdalībā

Pilsoniskās līdzdalības caurvija ir vistiešāk saistīta ar vērtībās balstītu ieradumu veidošanu, jo ar to mēs aktualizējam šobrīd svarīgo savā apkārtnē, valstī, pasaulē. Svarīgākais šīs caurvijas attīstīšanā ir **pieredzēt jēgpilnu līdzdalību** – piedzīvot situācijas, kurās skolēniem ir iespēja piedalīties lēmumu pieņemšanā par savu dzīvi, par notiekošo mācību stundā, klasē, skolā un tālāk jau pilsētā, apkārtnē un valstī. Ir daudz situāciju, kurās bērni piedalās, bet vai viņi notiekošajā ir līdzdalīgi? Vai viņiem ir iespēja pieņemt lēmumus, saprast, kādēļ kaut kas tiek darīts? Domājot par svētku svinēšanu, ir vērts padomāt, vai mēs uzturam tradīcijas tradīciju pēc vai varbūt varam pajautāt bērniem pašiem, kā viņi gribētu svinēt svētkus? Arī skolas iekšējās kārtības noteikumu veidošana ir kopīga saruna par vērtībām, jo noteikumi ir izpausme tam, kā mēs kopā dzīvojam. Vai mums visiem tie ir skaidri? Vai

esam līdzdarbojušies to veidošanā un zinām, kādēļ tie ir tādi? Visi šie jautājumi ir iespējas pilsoniskās līdzdalības veicināšanas situācijām, un par to var sarunāties visos vecumos un dažādos veidos.

Pilsoniskās līdzdalības viens no jauninājumiem ir saistīts arī ar vidējās izglītības posmu – jebkuram jauniešim, lai beigtu vidusskolu, būs jāīsteno apjomīgs patstāvīgais darbs, kas var būt vai nu zinātnisks pētījums, vai jaunrades darbs vai sabiedriski nozīmīgs projekts. Veicot sabiedriski nozīmīgu projektu, skolēnam ir iespēja izzināt – kas ir tā sabiedrības vajadzība, kuras risināšanā es varu būt līdzdalīgs, varu piedalīties? Tā ir iespēja gūt tiešas ietekmes pieredzi, stiprināt pārliecību, ka jauniešis var mainīt pasauli un padarīt to labāku.

Vērtības mācību procesā izpaužas arī skolēnu un skolotāju attiecībās

Skolēni atzīst, ka skolā viņiem ļoti svarīgas ir cilvēcis- kas, cieņpilnas attiecības ar skolotājiem, un šajās attiecībās izpaužas vērtības. Skolotājs, kurš vada mācīšanos, iedvesmo, virza un atbalsta skolēnus izaugsmē (<http://bit.ly/skolotajskursvadamacisanos>). Aicinu lasīt šo skolotāja darbību aprakstu un pārrunāt, kas no tā izdodas, pie kā vēl jāpiestrādā, veidojot atbalstu skolēnam. Kādā veidā mēs kā skolotāji paužam pārliecību, ka ikkatrs bērns var? Ar interesi par to, kā viņiem klājas. Ar tematu izvēli, daudzveidīgu pieredzi, kur katrs var atrast sev kaut ko

nozīmīgu. Negrupējot, neklasificējot, nerindojoš skolēnus pēc mācību sasniegumiem, bet klasē veidojot pozitīvu mācīšanās kultūru.

Skolotāji ir tie, kuri klasē veido tādu mācību vidi, kurā skolēniem ir iespēja uzņemties atbildību par savu mācīšanos. Tāpēc ir svarīgi izveidot viegli uztveramus spēles noteikumus, lai skolēniem būtu skaidrs, kas ir jāiemācās, kas jā dara, lai iemācītos, lai viņi zinātu, kur atrodas resursi un mācību līdzekļi, un lai būtu saprotami vērtēšanas kritēriji. Tā ir vide, kurā rīcība apliecina skaidras vērtības, kurā mēs nesmejamies, kad kāds kļūdās, un skolēni paši sāk pamanīt, kāda rīcība nav pieņemama un nav atstājama bez ievēribas.

Klases audzinātāja loma ir redzēt skolēnu kopumā

Klases audzinātāja svarīgākā un centrālā loma ir būt tam pieaugušajam skolā, kurš redz **bērna** izglītības pieredzi kopumā. Tieši klases audzinātājs ap bērnu pulcina pārējos pieaugšos, lai sarunātos, kā šim bērnam šobrīd skolā iet, kāds atbalsts viņam ir nepieciešams, ko vēl mēs kopīgi varam darīt, lai palīdzētu viņam virzīties uz priekšu. Klāšu audzināšanas stundām nebūtu jābūt papildu mācību priekšmetam, kurā apgūt satiksmes noteikumus vai sociāli emocionālās mācīšanās atsevišķus aspektus, – tas jāiemācās skolas mācību priekšmetos visās mācību jomās un jāiedzīvo ikdienā skolas kultūrā.

Skolas kultūra un skolotāja labjutība

Svarīgi skolotājiem un pārējiem pieaugušajiem nonākt pie vienotas izpratnes par vērtībām un būt konsekventiem savā rīcībā. Vērtību apliecinājums izpaužas, piemēram, mobilo telefonu politikā skolā. Ja mēs zinām, ar kādu mērķi kaut ko darām, tad atrodam sevī spēku, lai nelokāmi to ievērotu. Ja esam vienojušies, ka mūsu vērtība ir savstarpēja saruna, tad pieaugušais ir tas, kuram jāpasaka: nē, mēs dienas laikā skolā nelietosim mobilo telefonu un katru mīļu brīdi neskatīsimies ekrānos, jo mums ir svarīgi ieskatīties otram acīs un sarunāties. Un mēs atradīsim veidu, kā to izskaidrot, pamatot ne vien pašiem skolēniem, bet arī vecākiem, un iegūt atbalstu, lai uzturētu šo noteikto prasību.

Vēl nozīmīgāks jautājums ir, kādu skola redz savu mērķi attiecībā uz katru skolēnu. Vai skolā ir praktiskas reālas sistēmas, kā varam sekot katra skolēna izaugsmei? Vai un kuri cilvēki seko katra skolēna izaugsmei, zina viņu mācīšanās vajadzības, konkrēti rīkojas, meklē un ievieš risinājumus, kad nepieciešams papildu atbalsts? Kā un ar kādu mērķi notiek vērtēšana? Vai tās mērķis ir savstarpēji salīdzināt, disciplinēt vai skolēnam iegūt informāciju par

savu sniegumu, lai uzlabotu mācīšanos? Kādus secinājumus izdarām no valsts pārbaudes darbu rezultātu analīzes? Par kādiem sasniegumiem un kādēļ īpaši izceļam kādus skolēnus vai skolotājus?

Arī skolas fiziskā vide pauž vērtības, kādas ir šajā skolā. Kādai funkcijai skolā ir visplašākās telpas, kur tās atrodas? Kādēļ un kā mēs izvietojam noteiktas funkcijas skolas ēkā? Ko tas liecina par **mūsu vērtībām skolā**? Vai bibliotēka ir pieejama ikdienā visiem un tajā var brīvi ienākt un uzturēties?

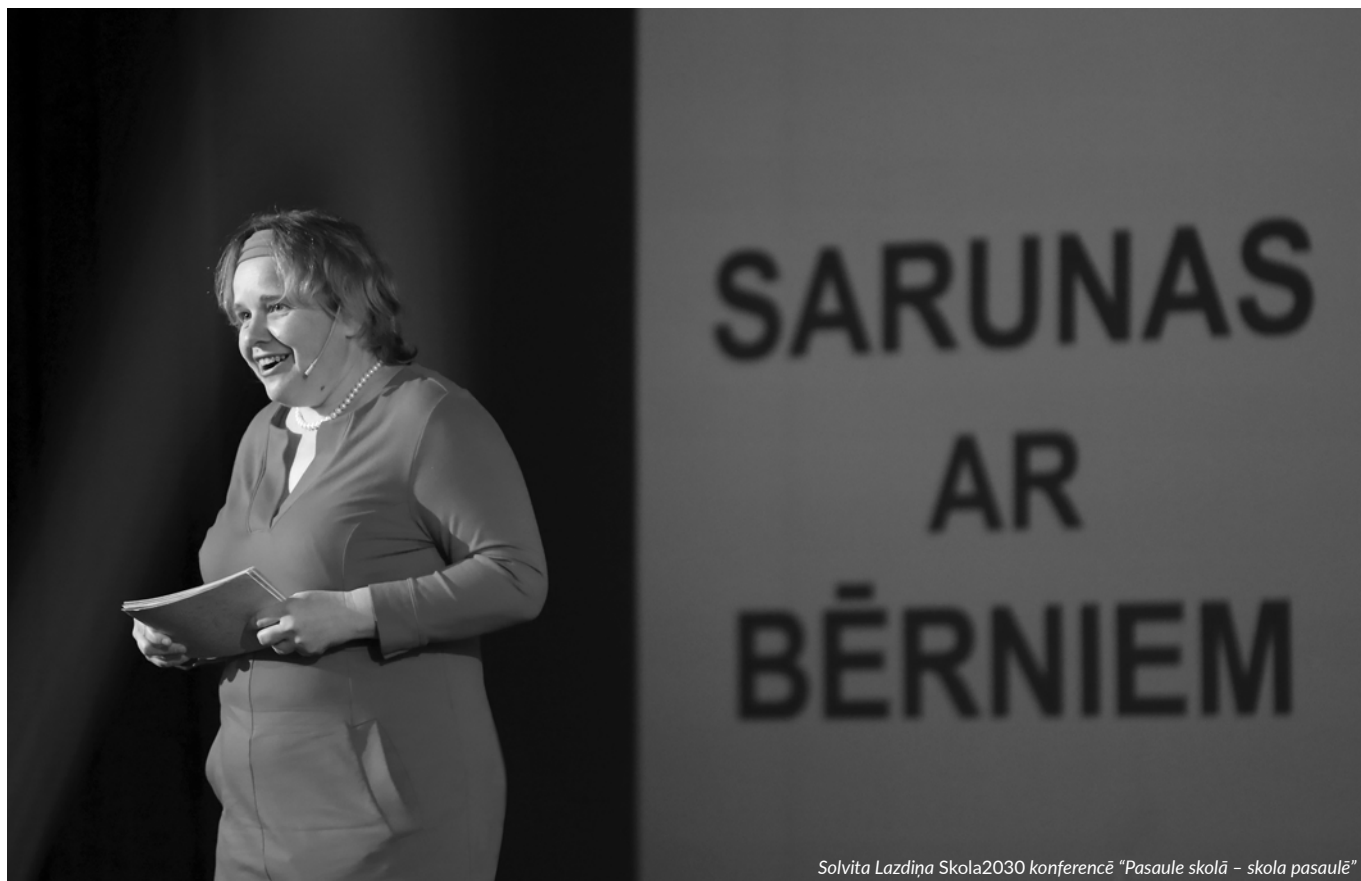
Arī skolotājam ir svarīgi strādāt vietā, kurā ir viņam svarīgas vērtības, kurā viņš jūtas labi – kur viņam ir pleca sajūta, motivācija darbam un gandarījums par šī darba rezultātu. Vai katram skolotājam skolā ir sava vieta, savs kabinets, kur nolikt mantas, kur gatavoties stundām? Vai skolā ir veidi, kā skolotāji var dalīties pieredzē, mācīties cits no cita? Vai skolotāji jūtas iedrošināti un iedvesmoti mēģināt, eksperimentēt, arī kļūdīties un no tā mācīties – un tādā veidā kļūt labāki?

Vērtību iedzīvināšanā svarīgi ir panākt kopīgu izpratni arī vecākos

Vērtības iedzīvināt skolā neizdosies, ja nesarunāsimies par tām arī ar vecākiem, kuri bieži vien ļoti daudz gaida tikai no skolas. Skolas un skolotāju attiecības ar vecākiem ir būtisks vērtību krustpunkts, un būtu svarīgi bērniem radītu sajūtu, ka pieaugušajiem ir vienota izpratne un konsekventas prasības. Iespējams, ir jāpārvērtē, kā skola veido attiecības ar vecākiem, lai sarunātos par patiešām būtisko. Tāpat arī vecākus aicinu jautāt, sarunāties, nākt ar savu redzējumu, ejot kopsolī ar skolu. Mēs kā pieaugušie – gan skolotāji, gan vecāki – nedrīkstam aizmirst, ka esam modeļi attiecībām un attieksmēm, kādas vēlamies redzēt bērnos. Ja bērni mācās ceļu satiksmes noteikumus un mācās iet pāri gājēju pārejai, tad nevajadzētu uz tās atstāt savas automašīnas, jo kādu gan paraugu mēs ar to rādām bērniem? No mums viņi mācās, kā risināt problēmsituācijas, sarunāties, vienoties. Vērtības nevar iemācīt – vērtības varam pieredzēt kopā.

Būt konsekventiem un vienotiem prasībās ir ļoti grūti. To katrs redzam ikdienā. Taču mums ir iespēja pieņemt lēmumu un ik brīdī izdarīt izvēli, lai ar praktisku rīcību veidotu un stiprinātu arī savus ieradumus. Ja definējam svarīgo, tad varam atrast iespēju, kā to praktiski paveikt. **☐**

Zanes Oliņas prezentāciju no Skola2030 konferencēs “Pasaule skolā – skola pasaulē” var noskatīties šeit: http://bit.ly/vertibas_macibu_satura
Prezentācija pdf formātā atrodama šeit: <http://bit.ly/vertibasmacibusatura>

Solvita Lazdiņa Skola2030 konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē"

Ikvienu cilvēku rīcība skolā pauž vērtības

Skolas vērtību sistēmu mijiedarbībā veido visi skolai piederīgie – skolēni, skolotāji, administrācija, tehniskais personāls un vecāki, un skolas vērtības ir ieraugāmas konkrētās darbībās, kas pauž to, kā ikviens šajā skolā jūtas. Vērtības ieraudzīt un tās iedzīvināt skolā kā organizācijā konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē" vedināja Solvita Lazdiņa, *Skola2030* mācību satura izstrādes vecākā eksperte un Rīgas Pilsētas sākumskolas direktore, VISC projekta "Mācīties būt" vecākā eksperte – pētniece, kas izzinājusi Latvijas skolu mācīšanās kultūru.

Alnis Auziņš, *Skola2030*, foto: Evija Trifanova

Solvita Lazdiņa izstāstīja gadījumu no saviem skolas gadiem. Garderobe bijusi iekārtota tumšā pagrabā, un tās krāsojums vien jau raisījis nepatīkamas sajūtas. Tā gribējies kaut ko košu! Skolotāji šo skolēnu vēlmi sadzirdēja, bet tūlīt radās jautājums: kā to mainīt? Krāsas tajos laikos nebija tik vienkārši dabūt, tomēr daudziem mājās glabājās kāds aizsākts toverītis. Bet, ja katrs atnesīs savu, vai nebūs pārāk raibi!? Tā vaicāja skolotāji un palīdzēja skolēniem domāt tālāk. Kāda meitene (vēlāk viņa studēja arhitektūru) iedrošināja: "Kad krāsas būs atnestas, es izdomāšu, kā to izdarīt."

"Mēs izkrāsojām pagrabu un nosaucām to par mūsu krāsu pagrabu," sacīja Solvita Lazdiņa, piebilstot: "Ar šo pieredzi turpinu dzīvot visu laiku, nu jau pati vadot skolu. Tā veidoja manu priekšstatu, kādai jābūt skolai. Mūsu gadījumā sava loma bija gan skolēniem, gan arī skolotājiem, un galvenā atziņa, ko paņēmu līdzi: **piedzīvot ir atslēga uz to, ko nozīmē mācīties.**"

Skolai raksturīgās vērtības ieraugāmas skolēnu, skolotāju, administrācijas un vecāku darbībās. Kā sākas mācību stundas, kas notiek starpbrīžos, skolotāju sapulcēs, svētkos. Cik dažādu attieksmi, darot savu darbu, var paust garderobiste, apkopēja, policists, virtuves darbinieks, un cik dažādi saskarsmē ar šiem cilvēkiem, citiem

pieaugušajiem un vienaudžiem var būt paši skolēni! Garderobiste virsdrēbes var izsniegt ar smaidu sejā vai arī uzrūcot, policists savu darbu var veikt laipni vai nīgrī. Ikvien skolā pauž, kā šajā vietā jūtas. “Iedomājieties – divas apkopējas tīra grīdu. Vienā gadījumā skolēni nevērtīgi lāčo pāri tikko uzpostajai grīdai, bet, kad strādā otra, piesardzīgi iet pa maliņu un atvainojas. Kāpēc? To nosaka ilgstoši veidojušās attiecības! Un kā ir jūsu skolā? Cik atšķirīgi, gan draudīgi, gan draudzīgi pamudinoši, var būt uzraksti pie sienas skolotāju istabā, un cik dažādi, uzsverot negatīvo vai pozitīvo, var būt ieraksti e-klasē!” ar piemēriem no dzīves dalījās Solvita Lazdiņa.

Skolotāja valoda rakstītajos dokumentos

Izraksts no e-klases žurnāla

Marks ļoti labi un ieinteresēti strādāja stundā, apgūstot īpašības vārdu pakāpes. Nākamajā nedēļā ir plānots pārbaudes darbs. Lai tas izdotos tikpat labi, mums ar viņu vajadzētu tikties pirms tam konsultācijā.

Henrijs labi veica uzdevumu, nosakot vienlīdzīgus teikuma locekļus. Lai labi iesāktais darbs nepiemirstos, lūdzu viņu izpildīt mājas uzdevumu.

Jorenam ir dabas dots stāstnieka talants. Bagāta valoda un lieliska iztēle. Lūdzu, pasekojiet, lai Jorens izlasa "Stikla bērnu" noveigumu, jo ar paša izdomātu, kaut ļoti interesantu, šoreiz nepietiks.

Runātāja rosināja katru aizdomāties par daudzām visikdienišķākajām skolas dzīves izpausmēm. “Skolotāju ieraksti e-klasē bieži vien atspoguļo skolēna vājās puses. Bet mums, pedagogiem, ļoti svarīgi apzināties, kā balstām savu komunikāciju ar vecākiem, uzsverot negatīvo vai tomēr bērna stiprās puses. Reizēm šķiet, ka skolotājs ir zaudējis cīņu, bet joprojām grib cīnīties, tā bērnu jau iezīmējot par slinko, nevarīgo un attālinoties no iespējas veidot attiecības un mainīt bērna uzvedību, liedzot skolēnam izaugsmi. Kur paliek sadarbība un atbildība?”

Diemžēl joprojām ir skolotāji, kas mēdz strādāt tikai ar tiem, kas paši gatavi strādāt, pārējos aizsūtot klases pēdējās rindās. Lai tie nāk vēlāk atbildēt. Ir mums skolas,

kur tāda prakse šķiet pieņemama. Bet mums, skolotājiem, būtu jāatceras, ka skolēna iekšējo motivāciju veido personiski nozīmīgs saturs, zinātkāre, lietpratības izjūta, ka es kā skolēns varu pārvaldīt procesu. Pirms skolēnus klasē sadalīt, par to jāpadomā! Un kādas ir jūsu skolotāju sapulces? Vai nav tā: viens stāv priekšā, bet no sēdošajiem viens dzīvo telefonā, otrs labo burtnīcas, trešais pēta nagus? Vai ir sapulces, kur tiešām noris sarunas par to, kas notiek skolā, kur skolotāji dalās ar grūtajām situācijām un kolēģi palīdz rast risinājumu?”

Visu cilvēku labjutība jeb labbūtība ir svarīga piederības izjūta. Solvita Lazdiņa uzsvēra, ka pirmām kārtām skolotājs ir tas, kurš palīdz skolēniem veidot pieredzes izjūtu skolai. Izkopjot un iedzīvinot vērtības, svarīgi ir iesaistīt visu skolas kopienu – veidot uz attiecībām orientētu mācību vidi ar cieņpilnu savstarpējo izturēšanos visā skolā no garderobes līdz pat klasei; mācīšanos īstenot secīgi, aktīvi, fokusēti, ņemot vērā skolas, katras klases un bērnu vajadzības; mācību procesā mērķtiecīgi attīstīt sociālās, emociju pārvaldības un mācīšanās prasmes. Solvita Lazdiņa arī pauda, ka būtisks ir skolotāja gandarījums par savu darbu. Labās emocijas, prieks par mācību procesu pielīp arī bērniem.

Runātāja vēl izcēla divas atziņas. **Uzvedība tiek iemācīta, skolēni to pārņem. Un otra – skola līdzinās laukam fizikā. Mums jāpiešķir vara, nozīme tiem skolotājiem un tām praksēm vai ierastām darbībām, kuras ir cieņpilnas, sadarbību, atbildību veidojošas, savukārt nedrīkstam pievērt acis uz pretējām, nepieņemamām situācijām, jo, esot akli un nepasakot, ka tā nevar, mēs vairojam slikto.**

Nobeigumā Solvita Lazdiņa dalījās savas skolas pieredzē. “Pie mums pirms kāda laika sāka mācīties Māris, zēns ratiņkrēslā, nerunājošs bērns, kurš sazinās ar pārējiem, datora ekrānā ar acu kustību uzrakstot atbildi. Pirms Māris sāka mācīties, mēs baidījāmies, kā veiksies, bet vienlaikus arī ticējām, ka viņš ar savu dzīvesprieku un intelektu spēj mācīties parastā skolā. Kādas emocijas tagad gūstam mēs, skolotāji, kad Māra tētis vada dēlu pa sporta laukumu un Māris spēlē futbolu kopā ar citiem bērniem! Un klasesbiedri cīnās par to, kurš varēs vest Māri uz ēdnīcu.

Ļaujiet jaunajam ienākt skolā, tas rada papildu iespējas attīstīt un veidot vērtības, kas mums visiem ir tik svarīgi!” ☺

Solvitas Lazdiņas prezentāciju no Skola2030 konferences “Pasaule skolā – skola pasaulē” var noskatīties šeit: http://bit.ly/vertibas_Solvita_Lazdina

Solvitas Lazdiņas prezentācija atrodama šeit: <http://bit.ly/ieraudzitvertibas>

Nīls Hokss Skola2030 konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē"

Vērtības skolā neienāk ar rīkojumu, līdz tām ir jāizaug

Intervija ar britu skolotāju un izglītības speciālistu Nīlu Hoksū par vērtībās balstītu izglītību.

Nīls Hokss (*Niel Hawkes*) par sevi saka: es dievīnu būt skolotājs, jo tas ir aizraujoši! Daudzus gadus darbojoties izglītībā kā skolotājs, kā skolas direktors, kā izglītības speciālists valsts pārvaldē, N. Hokss ir izveidojis savu vīziju, kā efektīvi uzlabot skolas vidi un kultūru, un praktisku sistēmu tās iedzīvināšanai, kas nu jau pāraugusi starptautiskā kustībā "Vērtībās balstīta izglītība" (*Values-based Education, VbE*). Nīlu Hoksū vada praksē pārbaudīta pārlicība, ka veiksmīga mācību darba un izcilu rezultātu pamatā ir pozitīvas attieksmes veidošana pret mācīšanos un labas attiecības ar skolēniem – tādas, kurās valda uzticēšanās, vēlme sadarboties, atvērtība. Savukārt vērtības ir principi, kas nosaka mūsu domāšanu un jebkuru rīcību. Iedzīvinot tādas pamatvērtības kā cieņa, iejūtība, atbildība, taisnīgums, laime un godīgums, iespējams izveidot skolas vidi, kurā uzlabojas gan skolēnu un skolotāju apmierinātība un labjutība, gan skolēnu mācību darba rezultāts.

Oktobrī Nīls Hokss viesojās Latvijā un ar piekļasījumu "Kā vērtības iedzīvināt skolā?" iedvesmoja simtiem *Skola2030* konferences dalībniekus. Vīzīti atbalstīja *British Council* pārstāvniecība Latvijā.

Ar Nīlu Hoksu sarunājās Asnāte Morozova, *Skola2030* eksperte
Foto: Evija Trifanova

Kā jūs skaidrotu, kas ir vērtībās balstīta izglītība (Vbl)?

Jēdziens “vērtībās balstīta” nozīmē, ka gan personiskās, gan profesionālās dzīves pamatā ir pozitīvas vispārcilvēciskās vērtības, kas kļūst par domāšanas un rīcības virzošajiem principiem. Izglītība ir vērtībās balstīta tad, ja viss, par ko skola – kā jebkura organizācija – domā vai dara, sakņojas šajās vispārīgajās, pozitīvajās vērtībās, un tās mērķis ir attīstīt cilvēkos patstāvīgu spēju reflektēt par savām domām un darbībām.

Vai varat pastāstīt, kā vērtības ienāca skolā, kurā jūs strādājāt?

No pieredzes varu teikt, ka skola mainīsies, ja tajā ir griba to darīt. Ja skolotāji tiešām vēlas ko uzlabot, būt tik labi profesionāļi, cik vien var. Svarīgi ir radīt vidi, kurā cilvēki gribētu strādāt kopā. Skolā, kurā es strādāju, jau bija daudz laba – bija lielisks direktors jeb, kā es saku, “galvenais skolotājs”, lieliski citi skolotāji. Tas, ko mēs izdarījām – mainījām vidi, lai tā būtu atvērta sadarbībai. Līdz tam skolotāji vairāk vai mazāk strādāja katrs pats par sevi, katrs savā “kastītē”. Daži to darīja spīdoši, daži – pieņemami, bet daži, bija redzams, vajadzēja palīdzību, lai viņu darbs uzlabotos. Vēlējos radīt tādu vidi, kurā cilvēki justos droši, nebaidītos un būtu gatavi mainīties, mācīties. Tāpēc vispirms izveidoju ar visiem labas attiecības, jo no attiecību kvalitātes ir atkarīga vadības efektivitāte organizācijā. Nevienam tieši nenorādīju, kas un kā jādara. Ierosināju idejas un uzdevu jautājumu: kādas ir jūsu domas par tām?

Vienmēr vajag kādu cilvēku vai grupu, kuri iesāk un vada pārmaiņas, lai mēs visi tiktu uz priekšu. Mūsu skolā par šādu attīstības veicinātāju kļuva Linda – spoža skolotāja, viņas klase mācījās izcili, – un viņai sekoja citi. Viņa kļuva par vērtību skolotāju. Laimīgā kārtā Lielbritānijas izglītības sistēmā vēsturiski jau bija paredzēts laiks visu skolā esošo kopā sanākšanas brīdim. Sākotnēji Anglijā šai kopā sanākšanai bija reliģisks motīvs – jānotur dievkalpojums. Baznīcas skolās joprojām notiek dievkalpojumi, taču mēs pēdējos gados esam piedzīvojuši pārmaiņas un sapulcējamies tāpēc, lai parunātos. Šajās kopā sanākšanas reizēs sapulcējas lielākā daļa bērnu un darbinieku. Šie ir brīži, kad varēju visus uzrunāt un iedvesmot kā galvenais skolotājs. Vienmēr uzsveru, ka esmu “galvenais skolotājs”, nevis direktors vai priekšnieks. Jo esmu lepns būt skolotājs, un kā galvenais skolotājs rādu paraugu labam skolotāja darbam. Lai veidotu vidi, kurā mēs dotos

vienā virzienā, bija svarīgi sākt ar jau pazīstamo. Sāku ar to, ka apstiprināju – mūsu skolā ir daudz laba, bet mums šī labā pieredze jāapvieno, dalīsimies tajā un strādāsim kopā! Skolotājos nebija pretestības, viņi teica: “Jā, nāc, paskaties, kā man tas izdodas!” vai “Paskatīsimies, varbūt tu vari man palīdzēt?” Tā mēs izpalīdzējām cits citam, un visi bija priecīgi, neviens nejutās apdraudēts. Viņi zināja, ka es nedraudēšu un nerakstīšu inspektoriem.

Tāpat vispirms ir svarīgi izveidot labas attiecības, kurās ir uzticēšanās. Uzticēšanās ir atslēga. Ja skolā strādā kāds, par kuru acīmredzami var teikt, ka viņš nespēj vai negrib būt labs skolotājs, tad, manuprāt, viņam nav jāstrādā skolā. Taču tādu cilvēku ir ļoti maz. Lielākoties cilvēkiem var palīdzēt kļūt par labākiem skolotājiem, bet palīdzēt var, ja viņi to grib. Pārmaiņas notika, veidojot attiecības, mācoties uzticēties un neizmantojot priekšnieka hierarhisko statusu. Mēs vienkārši katrs darām savu darbu un visi strādājam kopā.

Kas skolai būtu jādara, ja tā vēlas ieviest Vbl sistēmu?

Vispirms ir skaidri jāzina, kāpēc vēlaties savā skolā to ieviest. Skolas vadībai ir jāpieņem lēmums – jā, mēs attīstīsim vērtībās balstītu skolas kultūru. Tad jāpārdomā vairāki svarīgi jautājumi. Cik daudz jūs par to zināt, esat lasījuši, izvērtējuši pētījumos gūtos pierādījumus? Kurš vadīs šo ieviešanu? Varbūt atbildību uzņemsies cilvēku grupa, kas pārstāv skolu un kopienu? Vai esat gatavi ieguldīt laiku, enerģiju un resursus? Padomājiet arī par ieviešanas grafiku, kritērijiem, pēc kuriem noteiksiet, kā ieraudzīsiet un novērtēsiet, ka jums izdodas. Kā ir ar kolēģiem – vai visi saprot, ka Vbl ieviešana nozīmē pārmaiņas skolas kultūrā? Varbūt viņus māc šaubas?

Pēc tam ir svarīgi **izvērtēt pašreizējo situāciju**. Ar darbinieku piekrišanu veiciet viņu personisko vērtību un skolas pašreizējo vērtību auditu, **noskaidrojiet vēlamo**. Rosiniet domāt par pašreizējo mācīšanās un skolas kultūru, par attiecībām, par darbinieku *sinerģijas* līmeni jeb sadarbību; par skolas kultūras *entropijas* līmeni un aspektiem, kas kavē īstenot Vbl. Uzdodiet jautājumus: kādā veidā mūsu skola šobrīd skolēniem sniedz vērtības? Kādas ir šīs vērtības? Vai tās tiek mācītas netieši vai tieši? Uz kādiem ieguvumiem ceram, ieviešot vērtībās balstīto pieeju?

Nākamais solis ir **vērtību definēšanas process**, iesaisītot visu skolas kopienu jeb skolai piederīgos – bērnus, vecākus, skolotājus, palīgpersonālu. Var rīkot forumu, lai iepazīstinātu ar priekšlikumu īstenot Vbl ar pozitīvām cilvēciskajām vērtībām, tādām kā cieņa, godīgums un sadarbība u. c. Tad visi kopā var rūpīgi pārdomāt un

izvēlēties vērtības un īpašības, kuras būtu svarīgi stiprināt un attīstīt tieši jūsu skolā. Par izraudzītajām vērtībām jākonsultējas ar vecākiem, jāsaņem viņu piekrišana un jādara visiem zināms, par kādām vērtībām visi ir vienojušies. Pieņemtajam **vērtību formulējumam jābūt redzamā vietā skolā, kā arī ietvertam skolas aprakstā** – mājaslapā un/vai brošūrā.

VbI attīsta to, ko es dēvēju par ētisko gudrību un kas kalpo kā virzītājs skolēnu domāšanas un tai sekojošās uzvedības pašregulācijai. **Modelī, kuru es iesaku ieviest sākumskolās un pamatskolās, ir 22 vērtības, ar kurām bērni iepazīstas divu gadu ciklā.** Skolas var nolemt izvēlēties mazāk vērtību un veltīt vairāk laika šīm dažām. Taču ir svarīgi, lai vērtību būtu pietiekami daudz, lai varētu izveidot kopēju ētisku vārdnīcu jeb vārdu krājumu. Vidusskolā, kas turpina pamatskolā iesākto darbu (jo no pamatskolas nāk viņu skolēni!), ieteicams izvēlēties mazāk vērtību, mērķtiecīgāk un dziļāk izvēlēties izkopt konkrētas rakstura īpašības, piemēram, taisnīgumu, neatlaidību un godīgumu.

Svarīgs solis šajā procesā ir atbilstoši izvēlētajām vērtībām lemt par principiem, kas ievirzīs pieaugušo uzvedību. Lai tos noteiktu, jāapspriež tādi jautājumi kā, piemēram, kā pieaugušie rūpēsies par savu labklājību un garīgo veselību, kā sniegs cits citam atbalstu? Kā pieaugušie ievēros noteiktību savā uzvedībā, kā nodrošinās visu darbinieku (mācībspēku un pārējo) konsekventu rīcību, lai skolēni pieredzētu līdzīgu gādību un cieņu no visu darbinieku puses? Jādomā par to, kā tiks apsvērtas skolēnu emocionālās, intelektuālās un garīgās vajadzības, lai nodrošinātu holistisku mācību programmu, proti, lai tiktu kopti visi skolēna dzīves aspekti; par izturēšanos pret skolēniem un par skolas attieksmi un politiku pret sodiem un apbalvojumiem.

Pieaugušajiem skolā jābūt gataviem un apņēmības pilniem strādāt, lai kļūtu par vērtību paraugiem. Kad skolas direktors un visi darbinieki (skolotāji un atbalsta personāls) ar savu attieksmi un rīcību apliecina vērtības, skola var piedzīvot noturīgus uzlabojumus. Vienošanās par vērtību ievērošanu var atrunāt arī darba aprakstā un ietvert darba pienākumus.

Lai nodrošinātu atbilstību vērtību izglītības politikai, skola izvērtē savas kā organizācijas vērtības: kā to uztver ar šo skolu saistītie cilvēki, kā skolā tiek uzņemti vecāki, kādas norādes ir redzamas skolā, kāds ir skolas ēkas un teritorijas stāvoklis, tīrība, kā noris sporta dienas, koncerti, vecāku sapulces.

Skolai ir jāapsver, kā tā mudinās attīstīt svarīgākās refleksijas prasmes, kas izkopj lielāku pašregulāciju, emocionālo līdzsvaru, labākas attiecības, atbilstošu reakciju

uz citiem, kā arī aizvedīs pie vērtībās balstītas uzvedības.

Lai īstenotu vērtībās balstītu izglītību, nodrošiniet VbI klātbūtni visos mācību priekšmetos un mācību programmas aspektos. Šo procesu var vadīt skolas vērtību līderis vai arī darbinieku grupa, kurā var būt iekļauti arī skolēnu un skolas saimes pārstāvji.

Skolotāji bieži jūtas pārslogoti, ir daudz stundu, gatavošanās prasa laiku. Kā jūs palīdzējāt saviem skolotājiem?

Mēs apgūvām prasmi "iepauzēt", ja tā var to dēvēt. Iepauzēšana ir ļoti vienkārša – uz minūti apstājies, pavērs prāta uzmanību uz iekšu. Daži cilvēki aizver acis, daži labprātāk atstāj atvērtas. Vienkārši uz brīdi ielūkojies sevī, elpo dziļāk, pievērs uzmanību visam savam ķermenim. Apzinies un sajūti sevi, kā pašreiz jūties, vidi sev apkārt. Tad var ko mazliet uzlabot. Ja tavš prāts ir

VbI attīsta to, ko es dēvēju par ētisko gudrību un kas kalpo kā virzītājs skolēnu domāšanas un tai sekojošās uzvedības pašregulācijai. Modelī, kuru es iesaku ieviest sākumskolās un pamatskolās, ir 22 vērtības, ar kurām bērni iepazīstas divu gadu ciklā. Skolas var nolemt izvēlēties mazāk vērtību un veltīt vairāk laika šīm dažām. Taču ir svarīgi, lai vērtību būtu pietiekami daudz, lai varētu izveidot kopēju ētisku vārdnīcu jeb vārdu krājumu.

satraukts, domas riņķo, padomā, kā vari prātu nomierināt. Elpo vēl mazliet dziļāk, nomierini satrauktās domas, pasaki sev, ka risināsi tās vēlāk. Piemēram, ja esi aizmirsis jaku ēdnīcā, neuztrauksies taču par to visu dienu, aiziesi pēc tās vēlāk un tā situāciju atrisināsi. Tātad vispirms nomierināties. Uz brīdi uzkavējamies šajā sajūtā. Bet pēc minūtes jau dodamies tālāk dzīvē. Tas nūdien ir vienkārši.

Skolā šādas prāta nomierināšanas pauzes varam iemācīt arī bērniem un paildzināt šo laiku ar vizualizāciju tehniku. Piemēram, aicinām bērnus iedomāties sevi parkā pastaigājamies. Parka vidū ir kāds cilvēks, kurš tur kastī, tajā ir 3 dāvanas. Iedomājies, ka ej pie šī cilvēka un paņem tās. Uz katras ir uzrakstīta kāda vērtība. Tu ej pa parku un skaties uz dāvanām. Atver acis un pastāsti, kādas

dāvanas tu saņēmi. Tā ir iespēja ielūkoties sevī, ieskatīties tādā kā savā "iekšējā mācību programmā", katram pašam svarīgajās vērtībās.

Liela daļa skolu Latvijā ir vienojušās par savām vērtībām. Vai ir svarīgi, no kurienes skolā ienāk idejas par vides un darba uzlabošanu?

Pēc manas pieredzes, vērtībās balstīta skolas vide neveidojas, ja vadītājos nav pārliecības. Skolas vadībai ir no sirds jāgrib, jābūt pārliecībai, ka tas ir kas labs. Citādi skolā nekas nemainīsies. Ir jāpanāk visu piekrišana. **To nevar panākt, dodot rīkojumu – mēs tagad būsim vērtībās balstīta skola! Tā tas nenotiek. Līdz tam ir jāizaug.** Ja visi piekrīt, ka to vajag, un vadība dod zaļo gaismu, tad pārmaiņas var notikt. Es gribētu, lai vērtības būtu skolu mācību programmās.

Kādas pazīmes liecina, ka skola ir uz pareizā ceļa, lai radītu vērtībās balstītu skolu?

Pazīmes ir ieraugāmas skolas kultūrā un vides kvalitātē – tajā valda miers, prieks, labas attiecības, mācības ir jēgpilnas, skolēniem tiek mācīti vērtību vārdi un to nozīme, skaidrota labas uzvedības nozīme, cilvēki ir izpalīdzīgi, skolēniem vienmēr paskaidro arī, piemēram, mācībās saņemto vērtējumu. Katrai lietai un darbībai skolā būtu jābūt ar jēgu – sociālu vai izglītojošu nozīmi. Raugoties uz dažādiem skolas elementiem, jāpaujā, kādēļ tie ir tieši

tādi. Iespējams, ir tradīcijas, kas pastāv tikai skolotāju ērtības dēļ. Ir svarīgi par šiem jautājumiem domāt un runāt.

Tāpat būtiski ir tas, kā skolā izturas bērni, kāda ir viņu saskarsme ar skolotājiem, ko vecāki saka par skolu. Manā skolā vienmēr bija daudz cilvēku, jo viņiem patika tur būt. Katru rītu biju pie skolas un sarunājos ar nācējiem. Sarunāties, būt atvērtiem citam pret citu vienmēr ir svarīgi. Mani interesē, ko citi domā, man drīkst arī nepiekrīt, bet labprāt par to sarunājos. Vienmēr biju gatavs paskaidrot citiem, kas notiek manā skolā, skaidrot iemeslus, arī to, ko nozīmē vērtībās balstīta izglītība. Skolas vadība skar arī vecākus, un vecākiem patīk, ka direktors zina, ko dara.

Ko jūs novēlētu skolotājiem, kuri šobrīd piedzīvo pārmaiņas?

Bez pārmaiņām neiztikt, tām noteikti ir jānotiek, lai radītu labu izglītības sistēmu, kas sekmētu Latvijas uzplaukumu visos aspektos un dimensijās. Atcerieties, ka jūs strādājat, lai veidotu plaukstošu, veiksmīgu un mierīgu valsti, kurai ir sava loma pasaules kontekstā, globālā ģimenē. To jūs varat panākt ar savu darbu un ieviešot vērtības skolās un savā ikdienā, lai gala iznākums būtu mierīga pasaule. ☺

Nīla Hoksas prezentācija "Kā vērtības iedzīvināt skolā?" Skola2030 konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē": <http://bit.ly/kavertibasiedzivinatskola> .

Prezentācija pdf formātā:

http://bit.ly/nilshokss_prezentacija

Uzziņai par Nīlu Hoks, Dr. phil.

Nīls Hokss (*Neil Hawkes*), filozofijas zinātņu doktors, karjeru sācis kā skolotājs, ar laiku kļuvis par skolas direktoru Oksfordšīrā. Pēc veiksmīgām pārmaiņām savas skolas iekšējā kultūrā un uzlabojumiem mācīšanās sistēmā nodibinājis organizāciju "Vērtībās balstīta izglītība" (*Values-based Education, VbE*, <https://www.valuesbasededucation.com>), kas kļuvusi par starptautisku kustību. Sarakstījis divas grāmatas, kuru mērķis ir palīdzēt ikdienā iedzīvināt vērtības skolās, veidot mācību vidi, kurā uzlabojas gan skolēnu un skolotāju apmierinātība un labjutība, gan darba rezultāti. (<https://neilhawkes.org>)

Par vērtībās balstītu izglītību

Vērtības bērni sākotnēji apgūst tiešā pieredzē – vērtībās balstītas uzvedības paraugs skolā ir pieaugušie –, kā arī ar simbolu starpniecību, bet vēlāk iemācās lietot vērtību un ētikas valodu ikdienā, atpazīst, kādas vērtības virza viņu rīcību, un mācās regulēt savu uzvedību, ieklausoties sevī un izdarot apzinātas rīcības izvēles. "Ja jūs gribat iemācīt cieņu, tad jūs nevarat kliegt uz saviem skolēniem, jo tā jūs nedemonstrējat cieņu," uzsvēra Nīls Hokss.

Atziņas pēc Dr. Nila Hoksas vadītās darbnīcas skolotājiem "Praktiski paņēmieni darbam ar vērtībām skolā" Skola2030 konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē"

- Kā mēs kā skolotāji jūtamies skolā? Atbildot uz šo jautājumu, jūs zināsit arī, kā jūtas jūsu skolēni.
- Pieaugušie skolā ar savu attieksmi un rīcību ir pāraugs bērniem – viņi pārņem mūsu rīcību. Ja mēs kā skolotāji esam laimīgi un to izrādām, par to runājam ar bērniem, tad visticamāk arī viņi tā jutīsies. Katra skolotāja darbība ietekmē bērnu labsajūtu klasē un skolā kopumā.
- Labas skolas pamatā ir attiecību veidošana – labas savstarpējās attiecības gan kolēģu, gan skolas kolektīva un bērnu starpā.
- Vērtībās balstītu skolu pieredzē skolēnu labjutība skolā ievērojami palielinās, viņi jūtas gaidīti un uzklausīti.
- Jebkuram cilvēkam svarīga ir līdzvērtības sajūta un acu kontakts. Sarunājieties ar skolēnu vienā līmenī, neveidojiet dialogu no klases priekšas, bet doties pie paša skolēna, apsēdieties blakus vai pietupieties, lai veidotu acu kontaktu un aktīvi klausītos. Aktīvās klausīšanās metodes izmantošana ir svarīga ne vien maziem bērniem, bet arī pusaudžiem.
- Stresa situācijās, noteikumu pārkāpumu brīžos skolotājam ir jāprot saglabāt miers, līdzsvars. Var izmantot dažādas praktiskas metodes. Bērni to mācīsies no jums!
- Lai jebkurš bērns saprastu, ka pozitīva uzvedība ir vēlama, tā ir jāpamana un par to ir jārunā, sniedzot atgriezenisko saiti. Kad tiek pārkāpti noteikumi vai noticis pārdarījums, arī ir jārunā ar bērnu, taču bērns ieklausīsies tikai tad, ja skolotājam būs labas attiecības ar viņu.
- Nevajag bērnus kaunināt, jo tas tikai liek viņiem justies slikti, nevis mācīties no situācijas un labot to. Jo vairāk pamanīsim un izcelsim bērna nevēlamo rīcību, jo biežāka tā kļūs, tādēļ ir svarīgi izcelt labo un vēlamo rīcību, lai tā vairojas.
- Lai skola vienotos par svarīgākajām vērtībām, ir jānāk kopā un jāsarunājas, jāiesaista pēc iespējas vairāk skolas kopienas cilvēku, lai viņi justu piederību izvēlēto vērtību vārdiem, lai viņos būtu

lielāka vēlme tiem sekot un izpratne, kādēļ tie ir jāapliecina bērniem.

- Veidojiet ar skolēniem cilvēciski līdzvērtīgas, cieņpilnas attiecības. Vērtībās balstītā skolā nav hierarhisku attiecību, ir tikai hierarhiskas lomas – direktors, skolotājs, skolēns utt., kuras mēs katrs pildām.
- Vērtības nevar iemācīt tieši, tās var piedzīvot, apliecināt ar rīcību, bet tikpat svarīgi ir veidot ētisko vārdu krājumu – skaidrot šo vārdu nozīmi, stāstīt piemērus. Sarunājoties, pētot un raksturojot cilvēka darbības, kas apliecina vērtības, bērns apgūst ētisko jēdzienu vārdu krājumu, veido labāku izpratni par tiem, iemācās atbilstoši lietot.
- Nav jēgas uz bērniem blāut, viņi vienkārši jūs nedzird.
- Optimisms skolā un klasē sākas no skolotājas smaidošajām acīm.
- Svarīgi ir bērnam iemācīt, kā var nomierināties. 99 % gadījumu skolā vai ģimenē bērnam nevajag pieaugušā kontroli, viņam svarīgi ir saprast, kas ar viņu notiek, lai pats spētu sevi kontrolēt.
- Vienas minūtes dziļas elpošanas pauze palīdz skolēniem koncentrēties mācībām. Skolotājs var aicināt skolēnus ieturēt miera brīdi un vadīt to: "Dziļi ieelpojam un lēnām izelpojam, sajūtam savas kājas, rokas, mugurkaulu un galvu... Padomājam, kā jūtamies, kas notiek mūsos, vai esam gatavi darbam? Paldies!"

Manuels Fernandez Skola2030 konferencē
"Pasaule skolā – skola pasaulē"

Par tikumiskās audzināšanas jēdzienu izpratni

Pastāv neskaidra, nenoteikta izpratne par jēdzieniem, kas skar tikumisko audzināšanu. Reizēm dzirdēti tādi jautājumi kā: *vai vērtības un tikumi nav viens un tas pats? Kā tos atšķirt? Vai caurviju prasmes un tikumi iet kopā? Kā saistās ieradumi un vērtības?* Arī diskusijas sabiedriskajos medijos apliecina, ka Latvijā, līdzīgi kā arī citur pasaulē, nav vienotas izpratnes par šiem jēdzieniem. Taisnība, tos var saprast dažādi, un ir dažādas pieejas to skaidrošanā, nevis "pareiza" un "nepareiza" izpratne. Tomēr man šķiet svarīgi censties vienoties par šo jēdzienu konkrēto izpratni izglītības sistēmā, lai nerodas pārpratumi mūsu starpā un sarunās ar vecākiem un skolēniem un lai mēs visi varētu strādāt kā komanda bērnu labā.

Dr. paed. Manuels Fernandez (Manuel-Joaquín Fernández-González), Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes vadošais pētnieks, pēcdoktorants, foto: Evija Trifanova

Kā veidot vienotu izpratni? Manuprāt, pirmais solis ir izvēlēties konkrētu jēdzienu izpratnes virzienu, lai mēs runātu kopīgu valodu. Ir trīs galveni ētiskās rīcības modeļi, ko izmanto ar vērtību saistīto dilemmu risināšanai vai skaidrošanai: utilitārisma jeb seku ētika, pienākumu ētika un tikumu ētika. Katram modelim ir savi plusi un mīnusi, un mīnētos jēdzienus katrā modelī saprot dažādi. Tikumu ētikas atslēgas vārds ir "tikums", kamēr utilitārisma ētikas atslēgas vārds ir "labsajūtas maksimizēšana" un pienākumu ētikā – "pienākumi". Šajā rakstā es izklāstīšu izpratni, ko piedāvā **tikumumu ētika** (*virtue ethics*). Šis raksts ir iecerēts kā aicinājums sarunai, kā perspektīva, no kādas varētu domāt par šiem gana kompleksajiem jautājumiem. Tālākie skaidrojumi doti, no tikumu ētikas perspektīvas raugoties.

Ir vairāki iemesli, kāpēc tieši tikumu ētikas izpratne man šķiet vispiemērotākā Latvijas situācijā: **pirmais** ir tas, ka gan *Skola2030* redzējumā, gan spēkā esošajos Latvijas likumos, Latvijas Satversmē un starptautiskajās konvencijās izmanto vērtību un tikumu valodu, kas atbilst tikumu ētikai. **Otrais** – tikumu ētika ir cilvēkā centrēta un tādējādi piemērotāka bērnu centrētā izglītībā atšķirībā no "pienākumu ētikas" un no "utilitārisma ētikas", kas skatās drīzāk uz noteikumu ievērošanu un uz izdevīguma apsvēršanu. Un **trešais** – tikumu ētikas pieeja ir cieši saistīta ar vairākiem izglītības psiholoģijas strāvājumiem un metodiskajiem paņēmieniem (piemēram, pozitīvā psiholoģija, sociāli emocionālā audzināšana, atbalsts pozitīvai uzvedībai), un tajā tiek uzsvērti divi svarīgi aspekti: 1) personības attīstīšanas ētiskais aspekts, t. i., izpratne par labo un slikto un personisko atbildību savas sirdsapziņas audzināšanā; 2) starppersonu attiecību svarīgums,

jo tikumu ētikā sociālo attiecību komponente ir būtiska.

Lai veicinātu sarunu, piedāvāšu šo jēdzienu skaidrošanu no tikumu ētikas perspektīvas kā pamatu diskusijai. Sākumā formulēšu manis izveidotas īsas, konspektīvas definīcijas, kas varētu kalpot kā "jēdzienu miglas lukturi". Pēc tam iedziļināšos tajās definīcijās ar īsu jautājumu palīdzību, visbeidzot, runāšu par biežāk sastopamajiem pārpratumiem.

1. GALVENO JĒDZIENU ĪSAS DEFINĪCIJAS NO TIKUMU ĒTIKAS POZĪCIJAS

Vērtības (*values*): priekšstats, zināšanu kopums par priekšmetu / parādību pozitīvajām īpašībām, kas ir nozīmīgas cilvēkam vai kopienai. **Morālās vērtības** (*moral values*): zināšanu kopums, kas attiecas uz izpratni par ētiski pieņemamo vai noraidāmo, par labo un slikto.

"Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība" minētās vērtības: dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, laulība, darbs, daba, kultūra, latviešu valoda un Latvijas valsts. (<https://m.likumi.lv/doc.php?id=283735>)

Ieradumi (*habits*): brīvi un apzināti attīstīts un ar laiku nostiprināts izjušanas, domāšanas un rīcības veids, kas var izpausties jebkurā, arī nezināmā, situācijā. **Morālais ieradums** (*moral habit*): ieradums, kas atbilst morālajām vērtībām un palīdz tās īstenot dzīvē. Sinonīms: tikums.

Tikums (*virtue*): labs morālais ieradums, kas balstās apgūtās un sev pieņemtās morālajās vērtībās, mudina cilvēku brīvi, dabiski un stingri iestāties par morālo labumu un to īstenot jebkurā, arī nezināmā, situācijā, iegūstot prieku, tā darot.

"Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība" minētie tikumi: atbildība, cēlība, drosmē, godīgums, gudrība, laipnība, līdzcietība, mērenība, savaldība, solidaritāte, taisnīgums un toleranču. (<https://m.likumi.lv/doc.php?id=283735>)

Temperaments (*temperament*): noturīgs iedzimto vai agrīnā bērnībā veidoto personības individuālo īpašību kopums, kas spontāni izpaužas emocijās un reakcijās.

Raksturs (*character*): morāli vērtējamo personības iezīmju kopums, ko veido cilvēka morālie ieradumi (t. i., tas veidojas brīvi un apzināti visa mūža garumā).

Personība (*personality*): cilvēka īpašību kopums, t. sk. temperamenta un rakstura īpašības, kam raksturīga aktīva, apzināta attieksme pret pasauli un pret citiem.

2. JAUTĀJUMI JĒDZIENU ATŠĶIRŠANAI

Šajā sadaļā iedziļināšos šo jēdzienu izpratnē tikumu ētikas perspektīvā. Sadaļu iesaku izlasīt tā: sākumā lasīt

tikai jautājumu, tad mēģināt atbildēt uz to savā prātā (*kā es saprotu šo abu jēdzienu atšķirības būtību?*) un tad izlasīt paskaidrojumu, kritiski salīdzinot ar savu izpratni.

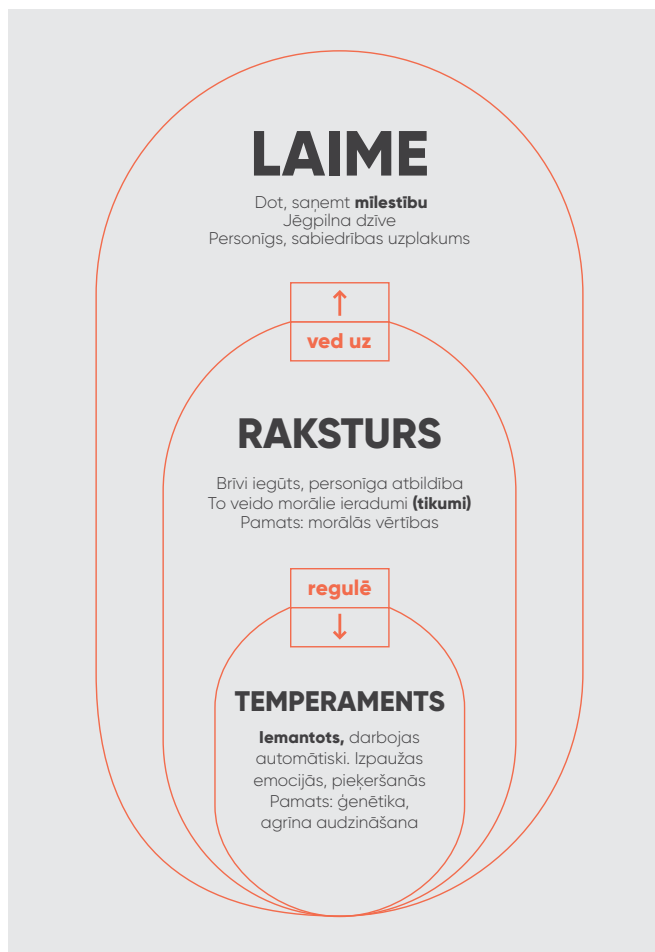
Ar ko atšķiras vērtības no tikumiem? 1) Vērtības ir priekšstati, kas norāda uz (morāli) ideālo, bet tikumi ir morālie ieradumi, kas lietojami praksē. 2) Vērtības var būt kopējas (piemēram, skolas vai valsts vērtības), bet katram cilvēkam piemīt savī personiskie, paša izveidoti tikumi. 3) Tikumiem ir tieša morāla nozīme: tie ir ieradumi, kas balstās morālajās vērtībās, turpretī dažām vērtībām ir tieša morālā nozīme (cieņa, devība), bet citām nav, kā, piemēram, estētiskas vērtības, kultūras vērtības vai ģimenes vērtības. Tomēr morālās vērtības visdziļāk raksturo cilvēka personību. Morālās vērtības un tikumi ir savstarpēji saistīti: morālās vērtības ir kā kompass, kas vada cilvēku morālo ieradumu jeb tikumu iegūšanas procesā. Morālās vērtības dod cilvēkam motivāciju pārvarēt šķēršļus stabilo morālo ieradumu iegūšanai.

Ar ko atšķiras ieradumi no automātismiem? 1) Ieradumi paaugstina cilvēka brīvību, un to lietošanas laikā cilvēka apziņa un emocijas ir aktīvas (piemēram, kā mūziķis, kas koncertējot izmanto iegūtos mākslinieciskos ieradumus), bet automātisku rīcību cilvēks nekontrolē tik labi, tad cilvēks var darboties neapzināti un bez emocijām (kā robots). 2) Automātiskās uzvedības īpašības: apzinātības trūkums, maz kontroles, emocionālās piesaistes trūkums; ieradumos balstītās uzvedības īpašības: spontānums, stabilitāte, precizitāte (veiklība), vieglums un prieks tās izpildē, pat ja tas prasa piepūli. Ieradumi veido it kā cilvēka otro dabu, tie pilnveido pašu cilvēku.

Ar ko atšķiras ieradumi no tikumiem? 1) Abas kopas nav vienādas. Tikumi ir *morālie* ieradumi, tie saistās ar morālajām vērtībām, bet pastāv arī ieradumi, kuriem pēc būtības nav morālās nozīmes (piemēram, ieradums slēpot vai dzert tēju vakaros). 2) Tikumi veido cilvēka raksturu, kas ir cilvēka personības kodols. Citi ieradumi neapzīmogo personību tik dziļā līmenī kā morālie ieradumi.

Ar ko atšķiras raksturs no personības? Personības jēdziens ir plašāks. Raksturs ir personības daļa, ko paši veidojam ar savām izvēlēm un rīcību un kas ir morāli vērtējama. Labu raksturu veido tikumi. Cilvēka personība ietver gan rakstura, gan temperamenta īpašības.

Ar ko atšķiras temperaments no rakstura? 1) Temperamentu mantojam, bet raksturu veidojam paši. Mēs neizvēlamies savu temperamentu, bet veidojam savu raksturu ar savām izvēlēm un rīcību. Mēs esam atbildīgi par savu rakstura veidošanos, bet ne par savu temperamentu. 2) Temperaments pēc būtības ir fiksēts agrīnā bērnībā, bet raksturu katrs cilvēks ar līdzcilvēku palīdzību var pilnveidot visu mūžu. 3) Temperaments un ar to saistītās

emocijas tiecas izpausties spontāni jebkādā situācijā, bet ar savu raksturu varam regulēt temperamentu (reizēm veicinot temperamenta izpausmes, reizēm tās savaldot atkarībā no situācijas).

Ar ko atšķiras caurviju prasmes no tikumiem? 1) Caurviju prasmes attiecas uz visiem cilvēka darbības virzieniem, bet tikumi – uz cilvēka morālo dzīvi un iekšējo kvalitāti. 2) Tikumi vienmēr saistās ar morālām vērtībām, bet ne visām caurviju prasmēm pēc būtības ir tiešas morālas nozīmes (piemēram, jebkuram teroristam vai narkodīleram var piemist tādas caurviju prasmes kā, piemēram, problēmu risināšana, uzņēmējspēja vai digitālās prasmes). Caurviju prasmes un tikumi ir savstarpēji saistīti. Tikumi var sekmēt caurviju prasmju iegūšanu (piemēram, godīgums un pieklājība sekmē sadarbības prasmju iegūšanu); savukārt, attīstot caurviju prasmes, tikumi var arī attīstīties, jo bieži caurviju prasmēs ir ietvertas arī morālās vērtības (piemēram, pilsoniskā līdzdalība var sekmēt taisnīguma, atbildības un citādības pieņemšanas tikumus).

Ar ko atšķiras rakstura audzināšana no tikumiskās audzināšanas? Pēc būtības tas ir viens un tas pats. Atšķiras tikai perspektīva: vārdu salikumā “tikumiskā audzināšana” (*virtue education*) tiek uzsvērti tikumi, kas jāattīsta,

bet vārdu salikumā “rakstura audzināšana” (*character education*) tiek uzsvērti raksturs kopumā, kas veidojas no šiem tikumiem.

Ar ko atšķiras vērtību izglītība no tikumiskās audzināšanas? 1) Ir vērtības, kas tieši nesaistās ar morālo dzīvi (piemēram, estētiskās vai sporta vērtības), un no šāda skatpunkta vērtību izglītība (*values education*) ir plašāka, tā neaprobežojas morālo vērtību jomā. 2) Morālo vērtību izglītībā tiek uzsvērtas zināšanas par vērtībām, vērtību valodas izskaidrošana un savas vērtību sistēmas izziņāšana; savukārt, strikti runājot, tikumiskajā audzināšanā uzsvērtā morālo ieradumu jeb tikumu iegūšana un nostiprināšana un savas darbības izvērtēšana, t. i., sirdsapziņas audzināšana. Tomēr abas ir nesaraujami saistītas, jo tikumi balstās morālajās vērtībās. Vērtību izglītība ir priekšnosacījums tikumiskajai audzināšanai. No šī viedokļa var uzskatīt, ka morālo vērtību izglītība ir daļa no tikumiskās audzināšanas plašajā nozīmē.

Ar ko atšķiras emocionālā audzināšana no tikumiskās audzināšanas? Tikumiskā audzināšana (plašajā nozīmē) ietver morālo emociju audzināšanu un citus aspektus (piemēram, morālo vērtību izglītība, zināšanas par tikumu veidošanās procesu, morālo uztveri, morālo ieradumu veidošanos, sirdsapziņas audzināšanu). No otras puses, ir daudz emociju, kas tieši nesaistās ar morālo dzīvi (piemēram, estētiskajā jomā vai sporta jomā), un no šāda skatpunkta emocionālā audzināšana ir plašāka par tikumisko audzināšanu. Abas ir savstarpēji saistītas.

3. BIEŽI ATRODAMI PĀRPRATUMI

Šajā sadaļā minēšu dažus bieži sastopamos “miglas ražotājus” jeb pārpratumus par šiem jēdzieniem. Visbiežāk tiek jauktas vērtības ar tikumiem, jo bieži vien ar vienu un to pašu vārdu var apzīmēt gan vērtību, gan tikumu atkarībā no konteksta. Piemēram, “godīgums” ir gan morāla vērtība, uz kuru tiek ties (piemēram, “godīgums man ir svarīga vērtība”), gan tikums, kas piemīt konkrētam (godīgam) cilvēkam.

Bieži jauc arī ieradumus un tikumus (vēl viens “miglas ražotājs”), jo ar vienu un to pašu vārdu var apzīmēt gan morāli neitrālu ieradumu, gan attiecīgo tikumu: piemēram, ar vārdu “drosmē” var apzīmēt gan vienkāršu ieradumu (spēju uzņemt riskus, kas var piemist arī ļaunam cilvēkam), gan tikumu, ja drosmes iemeslam ir morāla vērtība, piemēram, kad ugunsdzēsējs riskē ar savu dzīvību citu cilvēku labā. Cits piemērs: tā saucamie darba tikumi (piemēram, centība, kārtība, čaklums), strikti runājot, ir īsti tikumi tikai tad, ja tiem piemīt morāla vērtība, piemēram, kad cilvēks strādā citu cilvēku (ģimenes vai sabiedrības) labā, proti, tā ir mīlestības izpausme. Bet, ja centība

vai čaklums tiek lietoti godkārības vai pašapmierinātības nolūkos vai ar jaunu mērķi (piemēram, kaitēt citiem), tad tās īpašības zaudē savu morālo vērtību un tās jādēvē par darba ieradumiem, nevis darba tikumiem.

Cits "miglas ražotājs" ir fakts, ka ikdienā dažiem jēdzieniem tiek piešķirta cita nozīme nekā tikumu ētikas valodā. Piemēram, vārdam "ieradums" tikumu ētikā ir iepriekš minētā precīzā nozīme, bet ikdienas valodā tas varētu apzīmēt arī vienkāršu paradumu vai tradīciju, kas pati par sevi neveido kādu cilvēka personības stabilitu īpašību. Reizēm arī šos jēdzienus izprot šauri: piemēram, daži saista jēdzienu "tikumība" vienīgi ar mērenības tikumu tikai un vienīgi attiecībā uz seksualitāti. Citiem tikumiskās sievietes tēls saistās ar sievieti, kas sēž stūrī, ada un nerunā pretī. Šādi sašaurinājumi ir tikumu ētikas izpratnes antipodi: **tikums ir plašs jēdziens, kas attiecas uz visiem morālās dzīves aspektiem un palīdz personībai uzplaukt vispusīgi.** Cits sašaurināšanas piemērs ir jēdziena "raksturs" izmantošana, lai apzīmētu tikai disciplīnu vai stingrību pret sevi, nevis cilvēka iegūtos tikumus kopumā; arī vārdu "temperaments" reizēm šauri saprot tikai kā dedzīgumu vai vitalitāti, nevis lai apzīmētu visas iedzimtās vai agrīnajā bērnībā iegūtās personības īpašības.

Tāpēc, izmantojot vienu vai otru vārdu izglītības sistēmā, jāapsver tā izmantošanas konteksts, lai zinātu, vai runa ir par vērtību, tikumu, vienkāršu ieradumu vai ko citu.

4. KĀDĒĻ VAJAG ATTĪSTĪT TIKUMUS

Tālāk vēlējos izstāstīt par tikumu jeb morālo ieradumu attīstīšanas principiem. Bet pirms tam ir svarīgi jautāt sev: kāpēc attīstīt tikumus vispār? Aristoteļa ētikā tikumi ir *līdzekļi*, lai sasniegtu dzīves mērķi, ko viņš skaidri formulē: laime. Tieši laimes izskaidrošanai viņš velta savas ētikas pirmo grāmatu. Te nav vietas, lai izskaidrotu Aristoteļa laimes jēdzienu, bet īsi piedāvāšu savu redzējumu par laimi. 1) Cilvēkam vajag mīlestību, lai būtu laimīgs; personība uzplaukst, dodot mīlestību citiem un saņemot un pieņemot mīlestību no citiem. 2) Cilvēkam arī vajag jēgpilnu dzīvi, lai būtu laimīgs ilglaicīgi. Vadīties pēc jēgpilnām vērtībām ir it kā lietot labu, līdzsvarotu ēdienu dvēselei, kamēr ātras baudas vai godkāres meklēšana – barot dvēseli ar neveselīgiem ēdieniem. Citi dzīves aspekti (veselība, labklājība) arī ir nozīmīgi priekšnosacījumi laimei, bet, manuprāt, būtiskākie ir šie divi.

Shēma ilustrē manu galveno ideju par šiem jēdzieniem – tikumi ir it kā "mīlestības stratēģija": tie padara mīlestības izpausmes spontānākās, dabiskākas pat tad, kad tas prasa piepūli, un palīdz dzīvot ar jēgu, nepakļaujoties brīža ierosinājumam. Piemēram, impulsīvs tēvs centīsies iegūt savaldības tikumu, lai nedarītu pāri savam mazulim

vai sievai, jo viņš viņus mīl. Nogurusi skolotāja centīsies tomēr dot skolēniem labāko no sevis, jo viņa tos mīl. Tikumi palīdz labāk mīlēt un dzīvot jēgpilnu dzīvi. Nebūtu jēgas censties iegūt tikumus, ja nebūtu, ko mīlēt.

Piemērs no vēstures var ilustrēt šo domu: Robērs Šūmanis, viens no Eiropas Savienības veidotājiem, pēc temperamenta bija melanholiķis, noslēgts cilvēks, bet pēc Otrā pasaules kara viņš jūta aicinājumu veidot jaunu sabiedrību, kurā cilvēki varētu dzīvot mierā un satiecībā. Lai šādi izpaustu savu mīlestību pret citiem, viņš ar savu raksturu (drosmi, centību) pārvarēja savu bīklo temperamentu un kļuva par komunikablu personību, vienu no Eiropas vadošajiem politiķiem.

Ar jauniešiem jārunā par laimi un nesavtīgu mīlestību kā dzīves mērķi un tikai tad par tikumiem. Domājot par morālo audzināšanu, ir vērts sev uzdot jautājumu: **kādus laimes modeļus sabiedrība piedāvā jauniešiem? Kādus mērķus mēs paši piedāvājam skolēniem skolās?** *Skola2030* redzējums par skolēniem ir cēls, iedvesmojošs: tas nefokusējas uz "PISA – Programme for International Student Assessment – rezultātiem" vai "pozitīvo uzvedību", un tas ir apsveicams. Ir svarīgi parunāties ar jauniešiem par šo redzējumu, arī par viņu laimi un par to, kas uz to ved. Mana pieredze darbā ar jauniešiem ļauj teikt, ka tad, ja viņiem izvirza cēlu dzīves mērķi, ja viņos modina lielus ideālus, tad viņi paši labprāt iesaistās – labāk un vairāk nekā mēs varētu cerēt. Un tieši šī dinamika ir tā, kas rada vajadzību izkopt tikumus: priecīgu pastāvību, drosmīgu apdomību, nesavtīgu devību un atbildīgu savaldīšanos.

Šajā rakstā pietrūkst vietas izvērsti aplūkot, kā attīstās tikumi, ko var darīt skolā un klasē. Šeit minēšu tikai četrus svarīgus momentus. 1) Jāsāk ar tikumu kognitīvo un emocionālo pamatu, t. i., ar vērtību izglītību (*values education*): izskaidrot vērtību valodas jēdzienus, emocionāli iedvesmot vērtības skolēnos, piemēram, ar piemēriem no dzīves un literatūras. 2) Pēc tam jāveicina skolēnu personiska iesaistīšanās savā morālajā izaugsmē, jo katrs brīvi veido savas vērtības un tikumus. 3) Morālie ieradumi (jeb tikumi) veidojas darbībā un ar laiku: skolēni vislabāk apgūst tikumus, piedaloties kvalitatīvā mācību procesā. 4) Morālo ieradumu nostiprināšana skolēna identitātē prasa to personisko atpazīšanu un pieņemšanu (veltot laiku pārdomām sevis izvērtēšanai) un sociālo atzīšanu (skolēnu tikumu atpazīšanu viņu rīcībā un pozitīvas atgriezeniskās saites saņemšanu).

Labprāt saņemtu lasītāju komentārus par šīm idejām un turpinātu sarunu elektroniski vai klātienē sarunā! Mana e-pasta adrese: manuel.fernandezs@lu.lv. ☺

(Šis raksts tapis ERAF pēcdoktorantūras projekta ietvaros (Nr. 1.1.1.2/VIAA/1/16/071))

Līvānu 1. vidusskolas skolēni kopā ar direktoru Gati Pastaru un skolotājām

Būt laipnam un pieklājīgam kļūst dabiski

Par piecām vērtībām Līvānu 1. vidusskolā, labas rīcības novērtēšanu un veicināšanu.

Izpalīdzība, laipnība, atbildība, sadarbība, izcilība. Šie pieci izceltie vārdi jeb vērtības uzrunā ikvienu, kas pārkāpj pār Līvānu 1. vidusskolas sliksni. Kāpēc tieši šīs vērtības par savām ir pieņēmuši un jau septīto mācību gadu iedzīvina līvānieši, kā viņiem veicas, ko tas mainījis skolas ikdienā? Sarunā Laimiņas skolā jeb sākumskolā piedalījās vidusskolas direktors Gatis Pastars, direktora vietniece audzināšanas jomā Marita Birzāka, sākumskolas skolotājas Anita Ancāne, Anita Strode, Anna Kārkle, Ilze Vaikule, Silvija Lude, kā arī skolēni.

Alnis Auziņš, *Skola2030*
Foto no Līvānu 1. vidusskolas arhīva

Piecas svarīgākās vērtības

Doma par uzmanības pievēršanu vērtībām un to izcelšanu skolā ir parādījusies jau pirms septiņiem gadiem. Kā skaidro M. Birzāka, šādu domu ierosinājusi *Iespējamās misijas* absolvente Inga Trabo, tolaik informātikas un ekonomikas skolotāja, un tālāk jau darbībā iesaistījās direktora vietniece Kristīne Balode. Lai noskaidrotu svarīgākās vērtības, kas būtu attīstāmas skolā, sarīkota aptauja, kurā anketas aizpildīja gan skolotāji, skolas tehniekieki, gan skolēni un vecāki. "Aptaujā bija

minētas apmēram divpadsmit vērtības. Izkristalizējās šīs piecas kā galvenās," stāsta M. Birzāka, piebilstot, ka sadarbība ir visaptverošākā, kas iekļauj arī vairākas citas vērtības, kā, piemēram, draudzību. Turklāt "izcilība" ir tieši vecāku ierosināta, un ar to jāsaprot mazliet vairāk nekā tikai labas sekmes mācībās. Bieži vien skolēnam ir labas dotības kādā jomā, bet vēl svarīgāk ir pamanīt, ka skolēns izdara vairāk, nekā varējis līdz šim.

Rosināt labo

Tradicionāli skola, vismaz agrākos laikos, vairāk saistās ar neizdarītā izcelšanu, t. i., skolotāju piezīmēm. Pievērsties pretējam – pamanīt labi paveikto, rosināt skolēnus

domāt par to, šķiet visai neierasti. Ar uzmanības pievēršanu un nosaukšanu vārdā sākas apzināta vērtību ieraudzīšana un saruna par tām. Kā pašiem skolotājiem veicās, sākot strādāt ar vērtībām? Skolotāji atzīst, ka visu pirmo mācību gadu "tā kā taustījušies", kā jau allaž, uzsākot ko jaunu. Bijis grūti – kā vienmēr, kad nākas mainīt ieradumus. Savā starpā dalījušies pieredzē un daudz diskutējuši. "Sākumā domas dalījās, bet pamazām nonācām pie kopsaucēja," saka M. Birzāka un piebilst, ka galvenais jau ir pamanīt labo. Grūtāk pašiem skolotājiem izsekot skolēnu rīcībai ir vecākajos posmos.

Kad radās ideja par vērtību ieviešanu skolā, tad skolas vadība braukusi pieredzes apmaiņā uz Zaķumuižas pamatskolu (no 2019. gada – Ropažu novada vidusskola), kur aizgūtas idejas, pēc tam pielāgojot savām vajadzībām. Tagad jau arī citas skolas, uzzinot par vērtību iedzīvināšanu Līvānos, ieinteresējušas par šādu praksi.

Kā vērtību ienākšanu skolā uztver vecāki? M. Birzāka teic, ka pilnīgi vienādas uztveres jau nav ne vecāku, ne arī skolēnu vidū, bet ļoti svarīgs ir skaidrojošais darbs – sākot ar pirmklasniekiem un viņu vecākiem. "Būtiski ir tas, ka no pirmās klases visi ejam kopā. Gan sarunās vecāku padomē, gan vecāku dienās daudzi vecāki ir pozitīvi novērtējuši mūsu praksi. Es teiktu, ka augam ar katru dienu. Ne ļoti viegli, bet ne arī celmus laužot. Jā, gadās atsevišķi neizpratnes jautājumi. Tos saredzam kā iespēju papildu dialogam, skaidrošanai."

Skolas vestibulus rotā mākslinieku radīts vērtību stends, kam pievērš uzmanību ikviens skolā ienākošais. Uz stenda ir zīmējums un rindiņa ar katras vērtības skaidrojumu. Tāpat arī skolas mājaslapā. Līdz ar to gan audzēkņiem, gan vecākiem veidojas izpratne par kopīgajām vērtībām, kas šajā skolā tiek turētas godā. Pirmajā "vērtību gadā" tika darinātas īpašas grāmatzīmes ar katras vērtības skaidrojumu.

Uzrunāti ir arī skolas tehniskie darbinieki – pavāri, apkopējas u. c. –, lai ikdienā ir vērīgi un pamana un novērtē skolēnu labos darbus, attieksmi. Piemēram, ja kāds ārā palīdzējis grābt lapas vai stumt ķeru.

Kā saka skolas direktors G. Pastars, "**labākais ir tas, ka šīs piecas vērtības pamazām aizvien vairāk ieiet skolas ikdienā, dienu ritējumā, kļūst par ieradumu – dabisku, sagaidāmu uzvedību no visiem skolēniem.** Lielā mērā tas mums jau ir izdevies, sākumskolā noteikti". M. Birzāka tam pievienojas: "Vērtību izpratnes dziļākā jēga rodas pieaugot, mazajam cilvēkam maz pamazām **sākot izprast, ka būt laipnam, pieklājīgam, atbildīgam nav nekas īpašs, tas ir pašsaprotami** un par to īpaša atzinība nav jāizsaka. Tas, par ko skolēnu paslavē pirmajā klasē, trešajā jau ir vērtējama kā ikdienišķas uzvedības izpausme."

G. Pastars vēl piebilst: "Kā jebkurā skolā, arī pie mums

dažiem audzēkņiem reizēm problēmas sagādā uzvedība, kas traucē mācībām. Tad skolēna saruna ar direktoru balstās mūsu skolas vērtībās. Gadās, kāds puisis ir iesitis otram. Es prasu, kura no skolas vērtībām šādā veidā tiek iemiesota? Zēns sāk laužīt galvu. Izpalīdzība tā nav, laipnība arī ne. Izcilība? Neviena jau neatbilst! Tad parasti saku, lai viņš pierāda sevi mācībās vai sportā. Un tad mēs noslēdzam tādu kā vienošanos, ka puisis ievēros to un to, ja ne, tad vēlreiz būs saruna pie direktora."

Vērtību pamanīšana

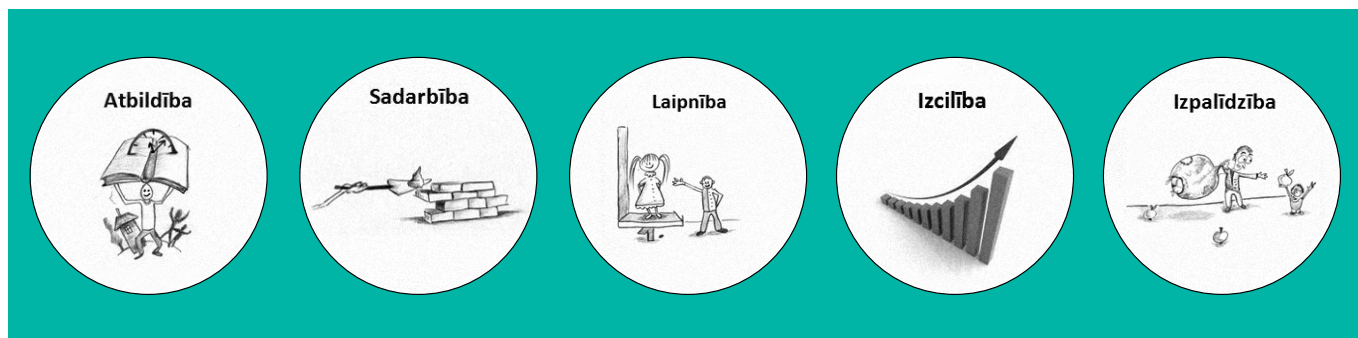
Lai vērtību un labas, atbalstāmas, vērtībās balstītas rīcības izpratne skolēnos nostiprinātos apziņā, tiek veicinātas sarunas par tām. Skolotāji īpaši rosina sākumskolas audzēkņus savā starpā apspriesties, kurš ko labu paveicis, apzināties un novērtēt pats savu labo veikumu. "Pirmajās klasītēs tas soka grūtāk, ceturtajā bērni jau pieraduši. Tā

"Labākais ir tas, ka šīs piecas vērtības pamazām aizvien vairāk ieiet skolas ikdienā, dienu ritējumā, kļūst par ieradumu – dabisku, sagaidāmu uzvedību no visiem skolēniem."

mēs ejam solīti tuvāk izvērtēt spējīgam skolēnam un arī veicinām pašvadītu mācīšanos," saka M. Birzāka. Savukārt S. Lude piebilst, ka ir labi, sirsnīgi, bet biklāki bērni, kuri par sevi mazāk stāsta, un tas jāņem vērā. "Vēlreiz pārrunājām, kas aiz katras vērtības slēpjas, un sarīkojām tādu kā akciju, kā to paši ar smaidu nosaucām, proti, katrs četras dienas domās par sevi un piektdien audzinātājam stundā pastāstīs, ko labu izdarījis." Bērni ir rosināti pamanīt arī klasesbiedru labo veikumu, attieksmi, pārmaiņas uzvedībā.

Jāpiebilst, ka par vērtībām skolēni saņem īpašas uzlīmes, kas atspoguļo konkrēto vērtību. Sākumskolā tās ir drukātas uzlīmes (pirmajā klasē – arī ielīmē dienasgrāmatās), bet visiem skolēniem tās atspoguļojas e-klasē. Gaidīts pasākums skolā ir tā dēvētās "vērtību līnijas", kas notiek četreiz mācību gadā un kurā piedalās pa pieciem skolēniem no klases, kuri saņēmuši visvairāk uzlīmju. Arī tā ir iespēja pievērst uzmanību labai rīcībai un sarunāties par vērtībām.

Kā rīkoties, ja skolēna rīcībā novērojamas vairākas vērtības? Skolotājas atzina, ka arī tas var būt pamudinājums sarunai, lai izvērtētu, kas ir nozīmīgāk.

Līvānu 1. vidusskolas piecas vērtības attēlotas zīmējumos

Ko saka paši skolēni?

Armands no 4. a klases paziņo, ka izcilība un atbildība viņam šķiet pašsaprotamas vērtības, bet visgrūtāk klājas ar laipnību. “Ja tu pieklājīgi pasveicini, tad par to jau nedod uzlīmi.”

Raitis no 4. b klases vēsta, ka viņam grūtāk veiceties ar laipnību. Tam, ka laipnību (ne lišķību!) pamanīt un novērtēt ir grūtāk, piekriņ ar skolotāji. Arī Raitim *topā* ir atbildība – par to viņš saņēmis visvairāk uzlīmju. Un arī paskaidro, kāpēc: “Man vienmēr ir skolas forma!” Hm... Rodas jautājums – vai tad to uzvilkt nav tikpat pašsaprotami kā laipni pasveicināt? Tad jau katru dienu par to būtu jādod uzlīmīte! Skolotājas nāk talkā uz paskaidro, ka tik vienkārši nav, jo skolā ir paredzēti formas tērpi visai skolai, taču daudzi to neievēro, un tā ir problēma. Tāpēc, piemēram, otrklasnieks, kurš veselu mēnesi ne reizi nav aizmirsis uzvilkt skolas formu, ir pelnījis atzinību par atbildību.

Janai no 8. b klases šķiet, ka visvieglāk dabūt atzinību par izpalīdzību, jo “ir dabiski katru dienu kādam palīdzēt”. Viņa stāsta: “Piemēram, notiek koncerts, bet pietrūkst palīgu, un tu piesakies palīdzēt.”

Janas klasesbiedrene **Elīna** ir pārliecināta, ka izcilība un atbildība ir tās vērtības, kuras vieglāk izpaust: “Piemēram, tu stundā strādā, seko līdzi, atbildi, nenokavē projekta termiņu, neaizmirsti par pasākumu. Ja vienmēr to ievēro, tad dabū atzinību par atbildību no klases audzinātājas vai cita skolotāja.”

Ja laipnība ir visgrūtāk uzteicamā vērtība – kādai jābūt laipnības izpausmei, lai tā būtu ievērojama vērtība? Skolotāja stāsta piemēru: “Man klasē mācās diezgan emocionāls skolēns, kas bieži dusmojas. Ja viņš spēj savas dusmas apvaldīt ilgāku laiku, tad viņš ir strādājis ar sevi, bijis laipns. Citam tas nav nekas īpašs, bet šim skolēnam gan.”

Atbildība un stundu kavēšanas samazināšanās par 60 %

Jāpiebilst, ka Līvānu 1. vidusskola, kas ir aktīva Skola2030 pilotskola, tieši projekta laikā ir aizsākusi un

jau tagad skolas dienas ritmā iedzīvinājusi darbu ar stundu sākumu kavētājiem. Saprotams, ka stundu kavējumi traucē mācību darbu un dzīvi saskaņā ar pašu vērtībām. Problēma bija konstatēta, un bija arī vēlme rīkoties un to mainīt – skola no savas puses uzņēmās atbildību un, lai konsekvēnti uzturētu prasību ierasties uz stundām laikā, mainīja kavējumu kontroles sistēmu. Tagad katru rītu skolas vestibilā skolēnus sagaida kāds no skolas vadības, un, ja kāds skolēns ierodas skolā minūti vai vairākas minūtes pēc zvana, tad viņš zina – būs jāraksta paskaidrojums direktoram par kavējuma iemesliem. Tas savukārt rosināja atbildīgāk uz kavējumu paskatīties arī skolēnus, apzināti pievērst uzmanību, reflektēt jeb pārdomāt kavējumu iemeslus, lai citkārt to neatkārtotu. Tā skolēnos pamazām tiek audzināta apziņa, ka viņi ir līdzatbildīgi par savu mācīšanos un stunda ir gatavota viņiem, un vienlaikus viņu pašu atbildība ir ierasties laikā. Trīs mēnešos stundu sākumu kavējumi bija samazinājušies par 60 %, un tagad no rītiem ir tikai daži kavētāji, ko var uzskatīt par apliecinājumu, ka skolēni sākuši labāk izprast savu atbildību par mācību procesu. ☺

Līvānu 1.vidusskola

Dibināta 1921.gadā kā Līvānu miesta pamatskola un 2021.gadā svinēs pastāvēšanas 100 gadus. Izvietota divās atsevišķās ēkās – sākumskola jeb “Laimiņas” skola un “Lielā” skola.

Skolēni: 501.

Skolotāji: 60.

Direktors: Gatis Pastars.

Vērtības: laipnība, atbildība, izpalīdzība, sadarbība, izcilība.

Vīzija: skola attīstās kā mācīšanās organizācija, kurā skolotāji, tehniskie darbinieki un vecāki sadarbojas, lai katrs skolēns drošā vidē realizētu savu potenciālu.

No gliemežiem pie vērtībām

Par vērtību iedzīvināšanu un tikumiem Rīgas pirmsskolā "Viršu dārzs".

Ierodoties Rīgas PII "Viršu dārzs", pat lietainās un drūmās dienās bērnus un vecākus sagaida smaidoši darbinieki un možs "Labrīt!", un tā vien šķiet, ka visi ir ļoti gaidīti un šī atkal būs viena lieliska, izdevusies diena! Šajā pirmsskolā katrs bērns jūtas svarīgs un uzklausīts, iedibinātā kārtība viņam ir pazīstama, saprotama un pieņemama, un bērnu intereses – pat gliemežu glābšana – var rosināt skolotāju palīdzēt apgūt kaut ko vairāk par dzīvi. Ir bērni, kas uz pirmsskolu ik rītu dodas palēkdami, un ir bērni, kam rīta atvaidīšanās no vecākiem ir ilgāka un reizēm izsprūk pa asarai, taču skolotāji vienmēr ir gatavi sarunāties, iedziļināties un pārrunāt ne vien bērna, bet arī vecāku satraukuma iemeslu, rast risinājumu, lai bērni šeit justos labi. Par to, kā kopīgas vērtības un vērtībās balstīti ieradumi un tikumi jau vairākus gadus tiek iedzīvinātas šajā pirmsskolā, stāsta vadītāja Dina Gaide, arī *Skola2030* eksperte.

Alnis Auziņš, *Skola2030*
Foto no PII "Viršu dārzs" arhīva

Jebkurš darbinieks un pieaugušais, ne tikai skolotājs, ir bērniem paraugs

"Saprotam, ka vērtības ar runāšanu vien bērns ieaudzināt nevar. Bērni mācās atdarinot. Galvenais atdarināšanas paraugs ir pieaugušie. Vislielākais paraugs bērniem ir viņu vecāki. To arī uzsveram un stāstām vecākiem sapulcēs. Ar dažādu piemēru palīdzību rosinām vecākus aizdomāties, kāpēc arī viņiem ir svarīgi praktizēt to rīcību, kuru viņi sagaida no bērna. Piemēram, ja vecāki bērnam skaidro, ka ilgstoši skatīties animācijas filmas vai spēlēt datorspēles ir

kaitīgi, bet paši visu vakaru pavada pie datora, bērns šo neatbilstību pamanīs. Tas pats attiecas uz mums – pirmsskolas darbiniekiem. **Es, skolotāja, varu teikt, ka ir pieklājīgi jāsasveicinās, bet man pašai tas vienmēr tā arī jādara.** Izšķiroša ir mūsu rīcība ikdienā. No mūsu puses ir svarīgi ar cieņu un laipni izturēties gan pret bērniem, gan pret vecākiem, tāpat darbiniekiem savā starpā. Esmu ievērojusi – ja mēs laipni un pieklājīgi izturamies pret vecākiem, viņi tāpat izturas pret mums. **Ir būtiski, lai bērniem ikdienā būtu iespēja piedzīvot laipnu un pieklājīgu saskarsmi.** Mēs saprotam, ka bērni pamana visu – gan to, kā darbinieki savā starpā sarunājas, gan to, kā cits pret citu izturas, gan to, vai vārdi sakrīt ar darbiem.

Bērniem saprotama kārtība rada fiziski un emocionāli drošu vidi

Līdztekus pieaugušā paraugam liela nozīme pirmsskolas izglītības iestādē ir videi. Skolotājas kopā ar bērniem veido vizuālas atgādes par pieklājības frāžu lietošanu, bērni paši ierosina grupas noteikumus un tos paraksta, paši izveido zīmītes uz skapjiem un krēsliņiem. Pie sienām ir atgādes, teksts un zīmējumi. Tā top un pilnveidojas vide, par kuru rūpēties un tajā mācīties ir vērtība.

Pirms vēl bija apstiprinātas jaunās vadlīnijas, mēs jau vecākiem sapulcēs skaidrojām, ko ar konkrētām vērtībām un tikumiem saprotam un kā to bērniem mācām – cieņu, atbildību, drošību, gudrību, savaldību, godīgumu. Piemēram, atbildība. Bērns mācās atbildēt par savu rīcību, veicamajiem pienākumiem, apģērbu, savu higiēnu, drošību, ēdienreizēm, atpūtu. **Kad jauns bērns ienāk bērnudārzā, vispirms viņu iepazīstinām ar vidi, kurā viņš pavadīs ikdienu, ar darbiniekiem, kuri par viņu rūpēsies un atbalstīs ikdienā, ar kārtību, kāda pie mums ir, lai viņš justos droši.** Gan fiziskā, gan emocionālā drošība ir liela vērtība. Mums ir smagas durvis, ap kurām bērni mēdz drūzmēties, un ir ļoti jāuzmanās, lai kāds neievērtu pirkstu. Tāpēc vienmēr no bērnu vidus ir kāds atbildīgais, kurš šīs durvis pietur, kamēr visi pārējie bērni iziet tām cauri.

Pašlaik ļoti **aktuāla ir savaldība**. Bērniem ir grūti savaldīt savas emocijas. Pirmsskolā mācāmies veidot ieradumu kontrolēt un vadīt savu uzvedību un emocijas (vērtība – kultūra). Bērni mācās atpazīt savas emocijas, emocionālās situācijās rīkoties sev un citiem pieņemami, kā arī vērtēt savu rīcību. Tas ir atkarīgs arī no bērna temperamenta. Ir mierīgāki bērni, un ir ļoti aktīvi, kuriem ļoti ātri uzsvirkst dusmas. Jāpalīdz tādiem bērniem atrast veidu, kā viņi var nomierināties. Ja es redzu, ka bērns ir satraukts, dusmīgs vai agresīvi noskaņots, vispirms cenšos palīdzēt viņam nomierināties. Tikai pēc tam varam aprunāties – kas noticis, kāpēc tā noticis, kā tu jūties, kā es varu tev palīdzēt?

Vērtību un tikumu apgūšanu ieplāno kopā ar tematu

Balstoties uz vadlīnijām, esam sapratuši, ka svarīgi ir katra temata sākumā formulēt tieši to vērtību, tikumu, ko vairāk uzsvēsim. Mērķtiecīgi plānojot tematus, mēs akcentējam, kādu vērtību, kādu ieradumu tajā mēnesī bērniem stiprināsim. Paturam prātā jau arī visas pārējās vērtības, bet kāda ir izvirzīta priekšplānā. To pasakām bērniem, par to informējam vecākus, tas ir uzrakstīts un izvietots pie vecāku stenda.

Cieņpilnas attiecības un drošība. Septembrī, kad formulējam ziņu bērnam, sasniedzamos rezultātus tematos, īpaši pievēršam uzmanību **kārtības un drošības**

noteikumiem. Tas pēc vasaras atpūtas ir loģiski. To paturot prātā, stiprinām ieradumu veidot **cieņpilnas attiecības** ar citiem cilvēkiem – pieklājīgi sasveicināties ar citiem, pateikties. Veidojam dažādus vizuālus, atgādes, kas atgādina pieklājības frāzes, kārtības noteikumus, sasveicināšanās veidus. Iesaistām arī bērnus, piemēram, akcentējot drošības noteikumus. Bērni arī labprāt paši veido dažādas atgādes, un tad, ja pats esi iesaistījies, domājies un darijies, tas pamazām kļūst par ieradumu būt atbildīgam un rūpēties par vidi, kurā tu dzīvo, mācies.

Latvijas valsts. Nupat novembrī par godu Latvijas dzimšanas dienai **godinājām valsti**. Daudz domājam, kā iesaistīt arī bērnu ģimenes pasākumu tapšanā. Jau vairākus gadus pirmsskolas pedagogi vienojas, kādu kopīgu darbiņu piedāvās īstenot vecākiem kopā ar saviem bērniem, kas palīdzēs noformēt vidi atbilstoši Latvijas tematikai, piemēram, izveidot Latvijas siluetā savu redzējumu par mūsu valsti. Šādus Latvijas siluetus veidoja arī visi darbinieki. Bērniem notika svinīgs pasākums, kas palīdzēja stiprināt piederības izjūtu Latvijai. Šādos pasākumos vienmēr cenšos pateikt, kāpēc mēs to darām, kuru vērtību izceļam un aktualizējam.

Ģimene. Vectētiņu un vecmāmiņu dienā stiprinām mūsu vērtību – ģimeni, cieņu pret vecākām paaudzēm.

Tas arī notiek, apgūstot kādu tematu, kad aicinām ciemos bērnu vecvecākus. Bērni šim pasākumam īpaši gatavojas, katru gadu iedziļinoties kādā no aspektiem, kas viņiem saistās ar vecvecākiem. Tās ir bijušas gan pasakas, gan profesijas, kurās strādā vai strādājuši vecvecāki, esam izzinājuši un apkopājuši informāciju par mīļvārdiņiem, kādos bērni uzrunā vecvecākus. Mērķis ir iepriecināt un parūpēties par vecvecākiem, kad viņi ciemojas pie mums. Bērni gatavo vecvecākiem gan ielūgumus, gan dāvaniņas, gan dažādus pārsteigumus, rāda un stāsta par savu ikdienu pirmsskolā. Šie pasākumi parasti ir ļoti emocionāli, sirsnīgi, labestības un mīlestības caurstrāvoti, un to jūt visas iesaistītās puses.

Ar cita temata palīdzību mēs atkal pievērsīsimies dabai. Bet ikdienā dažādās situācijās atceramies to, ko regulāri, konsekventi bērniem stiprināt.

Vērtības apgūst gan plānoti, gan izmantojot brīdi

Plānot darbu vajag – paredzēt, ko un kā skolotājam strādāt ar bērniem, bet svarīgi ir arī mācēt izmantot situācijas, kuras rodas negaidot ikdienas norisēs. **Skolotāja lielā veiksmē ir noķert to brīdi, kurā viņš var bērnam konkrēto vērtību stiprināt.**

Piemēram, bērni mūsu iestādes teritorijā rotaļājoties izraka bedri. Septembris, jauks laiks, bērni gribēja turpināt šo rotaļu, bet bija pienācis pusdienlaiks. Bērni jautāja skolotājai, vai bedri tā var atstāt. Vieglākais risinājums būtu pateikt: "Nē, nevar, tas ir bīstami. Beram ciet, pēc tam raksiet citu bedri." Bet skolotāja saprata, ka tā ir **iespēja bērniem veidot izpratni par drošību**, un viņa pajautāja, kas būtu jādara, lai bedre varētu palikt. Visi kopīgi nosprieda, ka jāizveido nožogojums, jāizliek dažādi brīdinājumi, lai kāds netišām tur nepakluptu vai neieveltos. Tā veidojas un attīstās bērnu mācīšanās par brīdinājuma

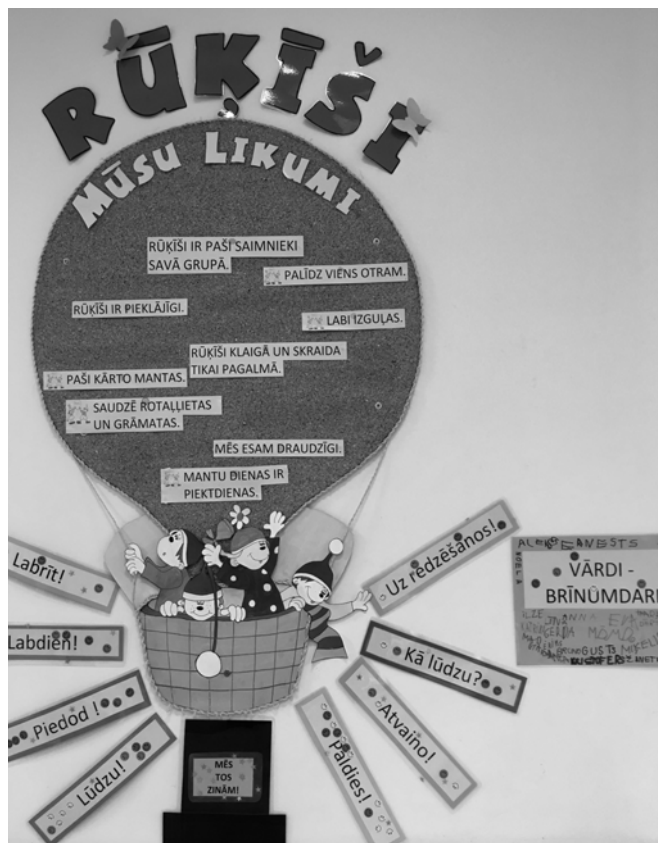

zīmēm, kā tās izmantot, lai norobežotu bīstamu vietu. Bērni pavisam dabiski **mācās saprast** – ja ir brīdinājums par bīstamību, tad tiešām var būt bīstami, otrkārt, viņi **mācās brīdināt citus**. Tas ir ļoti svarīgi viņu nākotnei – uzmanīties, **saudzēt savu un arī citu veselību un dzīvību**. Tā ir arī **atbildības** audzināšana. Tālāk attīstot domu par šo bīstamo vietu, bērni sprieda, kas var notikt, ja bedrei iet garām tumsā. Jāuzliek atstarotāji! Ar pirmajiem pieejamajiem resursiem bērni no papīra sataisīja zīmes, pēc tam veidoja nopietnākas zīmes ar atstarojošiem elementiem. Pēc tam vēl secināja – ja pārvietojas tumšajā laikā, tad arī pašiem vajag pielikt atstarotājus.

Cits piemērs. Reiz kāds bērns no rīta bija satraucies. Viņš pa ceļam bija pamanījis, ka teritorijā ir samīti gliemeži. Ko mēs varam darīt? Bērni nosprieda, ka visi kopā varētu izveidot citiem bērniem, arī skolotājiem, pārējiem iestādes darbiniekiem un vecākiem atgādnēs "Uzmanību, gliemeži! Skatieties zem kājām" un novietot tās tajās vietās, kur biežāk ir sastopami gliemeži. Bet runa jau, protams, nav tikai par gliemežiem. Bērns ir sadzirdēts, uzklaušīts. **Skolotāja ir bijusi atsaucīga un atbalstījusi bērnu viņa centienos glābt gliemežus, saudzēt dabu, palīdzējusi atrast veidu, kā to var izdarīt.** Es gribētu teikt, ka tādas pirmsskolas skolotājas ir vērtība.

Svarīga regularitāte, konsekvence un pacietība

Regularitāte ir tā, kas veido ieradumu. Ja es kaut ko daru diendienā, tad tas ieietas. Nomazgāt rokas pirms ēdienreizes, iztīrīt zobus, sakārtot savu darbavietu utt. Tam vajag gan laiku, gan vienotas prasības, to vajag atkārtot diendienā. Jau pirmsskolas vecumā ir svarīgi iemācīties patstāvīgi rūpēties par savām lietām, uzturēt kārtībā mācību vidi. Šis ieradums ir balstīts tādās vērtībās kā **darba tikums un atbildība**. Bērns mācās patstāvīgi izvēlēties lietas,

darboties ar tām, pēc tam nolikt tās paredzētajā vietā un tikai pēc tam izraudzīties nākamo, piedalīties mācību vides sakārtošanā. Ideāli būtu, ja arī vecāki iesaistītos un rosinātu bērnus mājās kārtot savas rotaļlietas. Tad bērniem būtu vieglāk, un ieradums noteikti veidotos noturīgāks.

Vajag laiku un mieru. Lai bērni mierīgi nomazgā rokas, lai visi iztīra zobus, lai rāmi sakārto lietas. Jaunā pieeja arī dod vairāk laika, lai to visu darītu. Mierīgā, labvēlīgā gaisotnē par ieradumiem ir jādomā ik uz soļa. Piemēram, kā ikdienas situācijā attīstīt mērenību, kā taupīt resursus, sākot ar pašu vienkāršāko, to pašu papīru. Vienoties, ka nemest ārā A4 lapu, ja uz tās ir uzvilktas tikai trīs svītriņas. Bērniem ļoti patīk brīvajos brīžos zīmēt. To taču var labi darīt arī uz šādas lapas – uz otras puses! Ļoti svarīgi ir iemācīt saudzēt pārtiku. Tāpēc ēdienreizēs allaž aicinām bērnus padomāt: vai apēdīsi visu šķēli, varbūt paņem tikai pusi? Mēs arī veidojam ieradumu šķirot atkritumus. Tā vērtībās balstīti ieradumi pamazām tiek veidoti, vajag tikai **regularitāti, pacietību, laiku, konsekveni.**

Vecāku atbalsts vērtību stiprināšanā

Vārdos mums neviens līdz šim nav iebildis. Pēc bērniem jau redzam, vai pie mums veidotos ieradumus mājās stiprina vai ne. Bieži ir novērots, ka vecāki dara bērnu vietā to, ko bērns var izdarīt pats, piemēram, gērbj piecgađīgu bērnu, lai gan mēs zinām, ka bērns pats lieliski prot sagērbties. Vēl šobrīd redzam, ka vecākiem ir grūti noteikt bērnam robežas, prasīt ievērot noteikto kārtību, kā arī panākt, lai bērns izturas ar cieņu gan pret vecākiem, gan pret citiem. Protams, **runājam ar vecākiem, ja jūtam, ka bērnam vajag lielāku atbalstu, vai arī redzam, ka saruna būtu nepieciešama pašiem vecākiem.** Jebkurā situācijā cenšamies saglabāt mieru, cieņu un savaldību." ☺

Uzziņai par Rīgas PII "Viršu dārzs"

- Pirmsskolas izglītības iestāde dibināta 1948. gada 30. oktobrī.
- Pašlaik pirmsskolā ir 31 darbinieks, tostarp 11 pedagogi un 6 skolotāja palīgi (auklītes).
- "Viršu dārzu" apmeklē 86 bērni vecumā no trīs līdz sešiem gadiem. Trīs grupās ir 5–6 gadus veci bērni, vienā ir 3–5 gadus veci bērni.
- Vēl pirms iesaistīšanās [pilnveidotā satura un pieejas aprobācijas] projektā "Viršu dārzs" bija definējis šai iestādei nozīmīgākās vērtības un tikumus (saskaņā ar 2016. gada Ministru kabineta noteikumiem Nr. 480, kuros ir formulēti audzināšanas procesā būtiskākie izkopjamie tikumi) – par to stāstīts gan bērniem, gan vecākiem. Jauno vadlīniju un pirmsskolas mācību

programmas apstiprināšana viesa vēl lielāku skaidrību par to, kādus vērtībās balstītus ieradumus veidot pirmsskolā. "Pirmsskolas vadlīnijās ir saprotami definēti, kādas vērtības ir iekļaujamas, kādi tikumi ir attīstāmi, programmas 2. pielikumā nosaukti ieradumi, kas jāveido pirmsskolā, norādītas bērna darbības, lai attīstītu ieradumu, kā arī konkretizētas vērtības un tikumi, ar kuriem nosauktais ieradums saistīts. Tas, manuprāt, ļoti palīdz pirmsskolas skolotājiem viņu darbā," atzīst vadītāja Dina Gaide.

- Pirmsskolas izglītības saturā un procesā iekļaujamās vērtības ir dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, darbs, daba, latviešu valoda un Latvijas valsts, kā arī citas Satversmē un Ministru kabineta noteikumos par izglītojamo audzināšanas vadlīnijām minētās vērtības.

Edgars Plētiens, Ilze Vilkārse, Nils Klints un Ansis Nudiens konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē"

"Mana Latvija" – pazīt, milēt, rūpēties

Par valsti kā vērtību un piederības izjūtas veidošanu skolēnos.

Izpratnes par Latvijas valsti kā sargājamu vērtību veidošana un pilsoniskās apziņas iedzīvināšana skolēnos ir svarīgs skolotāja un skolas uzdevums. To nevar iemācīt, runājot un skaidrojot – svarīgs ir pieaugušo paraugs un kopīga praktiska rīcība, iespēja skolēnam to pašam piedzīvot. Valstiskās piederības izjūta – un līdz ar to arī atbildība, mīlestība pret valsti – veidojas no tuvākā un pazīstamākā, sākot no ģimenes, klases, skolas, apkārtnes un pilsētas. Skola ir vieta, kur šo izjūtu pamazām un dabiski attīstīt un audzēt, ļaujot skolēniem ne vien uzzināt arvien vairāk vēsturisku faktu un notikumu, bet arī aktīvi līdzdarboties, pašiem iecerēt un īstenot pasākumus. Pie šādiem secinājumiem nonāca diskusijas dalībnieki, kuri *Skola2030* konferencē "Pasaule skolā – skola pasaulē" sprieda par valsti kā vērtību un tās nozīmi skolēnu identitātes veidošanā.

Domu apmaiņā iedziļinājās Alnis Auziņš, *Skola2030*
Foto: Evija Trifanova, Lauma Kalniņa

Globālisma laikmetā, kad aizvien vairāk un plašāk iepazīstam citas kultūras, veidojam izpratni par tām, vienlaikus priekšplānā izvirzās jautājums, kā nepazaudēt Latvijas valsti un latviešu nācijas patību. Kā skolā runāt par valsti kā mūsu identitātes stūrakmeni un patriotismu? Vai

skolā vispār var iemācīt izpratni par valsti kā vērtību? Pārdomās dalījās Jelgavas Valsts Spīdolas ģimnāzijas direktore Ilze Vilkārse, Rīgas 155. skautu vienības priekšnieks, āra dzīves apmācību centra "Pelēkais vilks" treneris Nils Klints un *Skola2030* sociālās un pilsoniskās mācību jomas mācību satura izstrādes vadītājs Ansis Nudiens. Diskusiju "Valsts – mūsu identitātes stūrakmens" vadīja Raunas vidusskolas direktors, vēsturnieks Edgars Plētiens.

Diskusija sākās ar mazliet provokatīvu jautājumu – vai skolā vispār vajag runāt par valsti kā vērtību?

N. Klints pauda pārlicību, ka ir jārūnā, bet ne atrauti no būtības. Tā, piemēram, pretējo iecerētajam labajam nolūkam var panākt, liekot rakstīt noteiktas ievirzes esesjas. “Mani pašu *dzen stūrī* formālie pasākumi, dzejoļu konkursi u. tml., kas jādara tāpēc, ka jādara, it kā citu metožu pasaulē nebūtu.” Svarīgi ir, lai runātājs, pieaugušais, būtu pārlicināts par paša teikto, lai ar to arī dzīvotu. Valsts nav jānodala kā kaut kas atsevišķs, patriotiskajai audzināšanai jānotiek integrēti, skolai, ģimenei un nevalstiskajam sektoram citam citu papildinot. “Vērtības, manuprāt, nevar iemācīt, tās var tikai izdzīvot, pieredzēt,” uzsvēra pirmais runātājs.

“Tāpēc skolā būtiski ir veidot izpratni, ka skolēns ir daļa no sabiedrības, piederīgs tai, ka viņam ir sava balss un arī atbildība, ka viņu sadzird – vispirms skolas līmenī, vēlāk arī valsts līmenī.”

I. Vilkārse sacīja, ka noteikti **par to ir jārūnā, uzsverot, ka šo pienākumu pamatdokumentos uzliek arī valsts, proti, Latvija ir vienīgā vieta, kur varam pilnvērtīgi attīstīties kā tauta.** Skolēniem līdz 18–19 gadiem veidojas viņu identitāte, stāja, piederības izjūta – skolai, ģimenei, valstij. Tas stūrakmens, kas likts arī diskusijas virsrakstā. Jaunajam cilvēkam jākļūst stabilam, pārlicinātam par mūsu kopējām vērtībām. **Ja absolvents, beidzot skolu, nevar pateikt “Mana Latvija”, tad viņam identitātes nav vai tā nav droša.**

A. Nudiens, piekrizdamas iepriekš teiktajam, piebilda, ka ne jau tikai tā iemesla dēļ, ka formāli dokumenti to liek darīt, ir jāstiprina izpratne par valsti kā vērtību. Skola nedzīvo atrauti no sabiedrības. Kad skolotāji runā ar skolēniem, tā ir skolotāju satikšanās ar nākotnes sabiedrības daļu, kas pamazām nobriest, veido savu viedokli un pēc kāda laika būs tā, kas jau pati pieņems sabiedrībai svarīgus lēmumus. Skolēnos veidot pilsonisko apziņu ir svarīgs skolotāju uzdevums. Skolēniem būtu jāapgūst gan simboli, gan arī izpratne, ka valsts nav kaut kāds milzīgs no sabiedrības atrauts, kontrolējošs mehānisms, gluži otrādi – valsts būtība, tās saturs, ir pati sabiedrība. Tāpēc **skolā būtiski ir veidot izpratni, ka skolēns ir daļa no sabiedrības, piederīgs tai, ka viņam ir sava balss un**

arī atbildība, ka viņu sadzird – vispirms skolas līmenī, vēlāk arī valsts līmenī. “Mēs, pieaugušie, kas esam skolā un pieņemam lēmumus, modelējam attieksmi pret valsti. Ja es, skolotājs, stundas sākumā gaudīšos par nodokļu slogu, es tā paudīšu attieksmi pret valsti, pavisam noteikti neatspoguļodams valsti kā vērtību. Atcerēsimies – arī ikdienišķā daļa ir svarīga,” lika pie sirds *Skola2030* vecākais eksperts un vēstures skolotājs.

N. Klints akcentēja, ka sabiedrības trīsvienības **“ģimene, skola, nevalstiskais sektors”** nozīmi jaunā pilsoņa izaugsmē, uzsverot – ja kāds no šiem elementiem ir vāji attīstīts, tad nevar sagaidīt patiesu identitātes izpausmi no bērna, no jaunieša.

A. Nudiens papildinot teica, ka nevalstiskajā sektorā skolēni vislabāk var paust savas domas, trenēt un gūt pieredzi, ka viņš ir sabiedrības daļa. “Nu jau pieņemtajos jaunajos valsts izglītības standartos mēs skolēnam plānotajos sasniedzamajos rezultātos esam iestrādājuši tēzi, kas ne tikai mudina, bet pieprasa sabiedriski aktīvu iesaisti, rīcību.”

I. Vilkārse atgādināja vienkāršu, bet svarīgu patiesību – **mēs varam mīlēt to, ko pazīstam.** Patriotisms ir prasme un spēja mīlēt savu zemi, valsti. “Kad mīlam, tad to, ko mīlam, ietveram savu rūpju lokā, sāpīgi uztveram neveiksmes un, ja vajag, spējam nest upuri,” sacīja Jelgavas Valsts Spīdolas ģimnāzijas direktore. **“Rūpēties un atbildēt par to, ko mīl, var jebkurā skolā.** Ja uzmanības lokā ir vēsture, tad jāizstāsta par mūsu sāpīgajām kļūdām, lai tādas nepieļautu nākotnē.”

Ko cilvēkam dod identitātes apzināšanās?

A. Nudiens, turpinot paša iepriekš teikto, papildināja: “Ja gribam dzīvot sabiedrībā, kur pilsoņi un sabiedrības locekļi jūtas sadzirdēti, atbildīgi, palīdzoši, tas panākams tikai tad, ja cilvēks jūtas sabiedrībai piederīgs. **Ja viņš jūtas piederīgs, tad arī ir aktīvs, grib piedalīties, grib iet uz vēlēšanām.**” Lai šī piederība veidotos, ir jāpazīst savas “saknes”, izcelsme, jāapzinās vēstures mācība, tās atstātās pēdas – uz mani un manu rīcību, attieksmi dziļi personiski, kā arī sabiedrības līmenī jeb – kāpēc mūsdienās esam tur, kur esam, un darām to, ko darām.

Diskusijas vadītājs mudināja dalīties ar kādu pieredzes stāstu.

N. Klints uzsvēra skolotāja lomu, kuram ir svarīgi apzināties, kāpēc viņš dara tieši tā. **“Es darbojos ar skautiem tāpēc, lai mana tauta būtu veiksmīga arī pēc 20–40 gadiem.** Strādāju ar 8–11 gadus veciem bērniem, un pirmais, ko apgūstam veselu gadu, ir kopīgi izprast, kādas

ir viņu vērtības, otrs – ko nozīmē būt cilvēkos, kāpēc ir svarīgi uz klausīt citus un pašam paust savas domas. **Es parasti stāstu par koku, kam ir saknes. Ja koka saknes ir mazas, vējš to nogāž.**

N. Klints arī pastāstīja, ka latviešu strēlniekiem vēltītajās nometnēs “Baltais vilks”, kas notiek katru gadu, jaunieši dzīvo visai skarbos apstākļos – nakšņo teltīs, piedalās naktssardzēs, un vadītājam jāprot izstāstīt, kāpēc ir svarīgi to piedzīvot. Pilnībā izdzīvot Ziemassvētku kaujas nav iespējams, tomēr piedzīvot kaut ko līdzīgu sajūtās var un sajust saikni ar pagātnes cilvēkiem un notikumiem, kas mūs veidojuši.

A. Nudiens, atgādinot nesen pieņemtos jaunus izglītības dokumentus, arī uzsvēra, ka identitāti nevar iemācīt, to var veidot, bet tas iespējams tikai tad, ja ir gana daudz piemēru, ja ir kas tāds, ko skolēns var nosaukt par “savu”, **ja viņš var ar to var identificēties.** “Galvenais ir nevis stāstīt, bet ļaut piedzīvot. Dot iespēju būt klāt. Latvijas teritorija ir bijusi krustcelēs visiem lielajiem Eiropas notikumiem, mēs [no vēstures] daudz ko varam rādīt dabā. Te bijis kaujas lauks, tur – nozīmīgas ēkas vai drupas.” Ļaujot “pataustīt”, ieraudzīt, kā vēsture ir saistīta ar katru no mums, ieraugāma tuvējā apkārtnē, skolēnos rodas klātesamības un piederības

izjūta, viņi ir šīs vēstures turpinātāji. Ļaujot skolēniem aktīvi darboties, arī veidojas valstiskās piederības izjūta, pilsoniskā līdzdalība. “Jā, rīcību ierobežo dažādi faktori, protams, ir stundu saraksts, bet, ja gribam identitāti veidot, tad tas ir veids, kā to veicināt,” viņš piebilda.

I. Vilkārse papildināja, sakot, ka skolā kā mazā mikrokopienas modelī var izdzīvot visu to, ko izdzīvo valsts kā identitātes nesēja. **“Skolā kā mazā kopienā var piedzīvot skolas piederību. Identitāte ir tas, ka mani padara par mani,”** direktore sacīja. Ļaujot skolēniem būt atbildīgiem par vidi, ko viņi veido, pašiem iecerot, rīkojot un vadot pasākumus, mazo mikropasauli var padarīt par patriotisma audzināšanas vietu. Jaunietī neslāpējot vēlmi darīt, bet to atbalstot, viņos rodas prieks par paveikto un lepnums, un arī patriotisms.

N. Klints piebilda, ka **valstiskuma apziņai būtu jā-sākas ģimenē, tāpat arī izpratnei par to, ko mums nozīmē 11. un 18. novembris.** “Ja vecāki saka, lai skolā iemāca dziedāt valsts himnu, tad kaut kas ģimenē nav gluži tā, kā tam vajadzētu būt,” teica skautu vienības priekšnieks.

Turpretī A. Nudiens, turpinot šo jautājumu, bilda, ka sabiedrība tomēr nav viendabīga un kritērijs – māc dziedāt himnu vai nemāc – skolēnus nevajadzīgi sadalītu.

“Kam būs ģimenē dota šāda vērtīga priekšrocība, priekšzināšanas, tie, iespējams, sākumā būs galvenie entuziasti. Bet būs arī tādi, kuriem [šī piederība] pakāpeniski veidosies, sākumā vairāk skatoties un klausoties, bet pēc tam arī pašiem aizvien vairāk piedaloties. Pēc gada varbūt jau viņi būs tie, kas iesaistīs ģimeni svētkos. **Nebūtu pareizi skolai vainot ģimeni, ka tā nav kaut ko izdarījusi, un otrādi – ģimenei skolu. Vajag sadarboties, vienam otru atbalstīt un papildināt.**”

“..Arī skolotājs, kurš pats nedzied valsts himnu, neieskaidros audzēkņiem, kāpēc tā jādzied.

Jāvienojas par visu to, kas ir svarīgs.

No patriotisma nav jābaidās. Jaunietim ne tikai gribas piederēt, viņam ir nepieciešamība piederēt.

Pilnīgi noteikti patriotisms ir jāveido.

Tam apliecinājumu esmu guvusi, to dzirdot no mūsu skolas absolventiem. Kopā darīšana ir mūsu lielā iespēja.”

Kāda loma ir mūsu valsts simboliem?

I. Vilkārese, atzīstot, ka skolu sāk dažādi bērni, pauda, ka ir lieliski, ja, mācību iestādī beidzot, skolēni zina mūsu svētkus, simbolus, māc dziedāt himnu. “Mēs reiz izlaidumā [steigā] aizmirsām novietot valsts karogu. Visi skolēni zina, ka tādās reizēs jāskatās uz karogu, viņi meklē ar acīm karogu, neatrod, ir nemierīgi. Tātad tas, ka karogam jābūt, viņiem jau ir asinīs.”

A. Nudiens atgādināja padomju laikus, kad bija daudz obligātu pasākumu, kad jāpiedalās ir, bet sirds nav klāt. Savienojumā ar vārdu “obligāti” šāda pretestība rodas arī tagad. Kad kaut kas jādara noteikti, tad darāmais mēdz kļūt nepatīkams. Ja skolēnam kaut ko liek, neprotot to izskaidrot, un tajā nav nekā no skolēna paša, tad var iegūt tikai pretēju efektu. “Toties ja jauniešos darbojas iekšējais mehānisms un viņi cits citu pat pamudina, tad ir labi. Piemēram, piedalos vēlēšanās tāpēc, ka man ir šāds iekšējs pamudinājums – tā vajag, un tāpat visās citās pilsoniskajās darbībās.”

Vai skauti un gaidas ietekmē savus līdzbiedrus skolā un plašākā sabiedrībā? Kādu vēsti viņi pauž?

N. Klints atbildēja apstiprinoši. “Sākumā jaunietis bieži vien pat īsti nezina, kur nokļuvis. Pēc tam, kad

viņš jau ir izdzīvojis kādu ciklu, nometni, viņš par to pastāsta citiem. Pie mums nāk arī tādi, kas bijuši savā vidē izstumti. Mēs visiem piedāvājam drošu vidi, un tas jauniešiem ir ļoti svarīgi.” N. Klints arī teica, ka šogad viņš strādā ar krievu jauniešiem, un tad iznāk saskarties ar šķērēm – viens ir tas, ko stāsta un māca skolā, pavisam cits, ar ko daļa šo jauniešu saskaras mājās, kur jaunā cilvēka veidošanos ietekmē Krievijas propaganda.

Skautu vadītājs arī sacīja, ka **viens no pirmajiem un svarīgākajiem ieguvumiem ir tas, ka jauniešiem nav vienalga, kas notiek ar viņiem, kas notiek apkārt, kas – ar līdzbiedriem.** Viņos mostas atbildība, gatavība uzņemties vadību, un tas jau ir nozīmīgs piensums sabiedrībai. Pierādījums ir arī tas, ka vēlāk šie jaunieši paliek Latvijā, atrod labu darbu, – “ne tikai mūsu darbības dēļ, bet arī tāpēc. Viņos izveidojas stabila vērtību sistēma un attieksme pret valsti,” sacīja N. Klints.

Kas būtu jādara skolai kā organizācijai, lai iedzīvinātu valstiskās vērtības? Vai un kā veidot skolēnos patriotismu, pilsonisko apziņu un līdzdalību?

I. Vilkārese vēlreiz uzsvēra vārdu un darbu saskaņu. Ja tās nav, tad nebūs vēlāmā rezultāta. Smēķējošs tētis, kas savam bērnam stāsta, ka smēķēt ir slikti, neko nepanāks. Tāpat arī skolotājs, kurš pats nedzied valsts himnu, neieskaidros audzēkņiem, kāpēc tā jādzied. “Jāvienojas par visu to, kas ir svarīgs. No patriotisma nav jābaidās. **Jaunietim ne tikai gribas piederēt, viņam ir nepieciešamība piederēt.** Pilnīgi noteikti patriotisms ir jāveido. Tam apliecinājumu esmu guvusi, to dzirdot no mūsu skolas absolventiem. Kopā darīšana ir mūsu lielā iespēja.”

A. Nudiens, gluži kā apļa kompozīcijā ietverot visu diskusiju, atkārtotot sākumā izteikto domu, teica: “Skolā pieaugušiem ir jābūt par modeļiem. Nevar sludināt to, ko paši nepraktizē. Vārds “patriotisms” man pašam izraisa nelielu skepsi tikai tāpēc, ka negribas to piedzīvot formāli, bez reālas praktizēšanas. Tāpēc arī labāk man gribas teikt mazliet citādi – piederība valstij, pilsoniskā izjūta. Nepietiek vien demonstrēt simbolus. Visai skolotāju un skolēnu rīcībai jāparāda atbilstoša attieksme. **Ja gribu paust, ka mana vērtība ir Latvijas valsts, tad gan maniem izteikumiem, gan visai rīcībai jāatspoguļo, ka man pašam valsts tiešām ir vērtība.** Darbi ir svarīgāki nekā vārdi.” ☺

Diskusijas ierakstu iespējams noskatīties *Skola2030* YouTube kanālā http://bit.ly/diskusija_vertibas_valsts

Labai lasītprasmei – visu iesaistīto pušu saskanīgu kopdarbu!

OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development* – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā PISA (*Programme for International Student Assessment*) ik pēc trim gadiem tiek vērtēta 15 gadus vecu skolēnu kompetence lasīšanā, matemātikā, dabaszinātnēs un vēl citās jomās. 2018. gada pamatpētījumā piedalījās 5985 Latvijas skolēni no 308 skolām. Mūsu skolēnu vidējie sasniegumi lasīšanā ir nedaudz vājāki par OECD valstu vidējo rezultātu, sasniegumi matemātikā (496 punkti) ir statistiski nozīmīgi augstāki par vidējo līmeni, savukārt dabaszinātnēs atbilst vidējam līmenim.

Ko pētījums vēsta par mūsu skolēnu lasītprasmi? Kādus secinājumus tas liek izdarīt? To lūdzām skaidrot Skola2030 valodu jomas vecākajai ekspertei, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas profesorei Sanitai Lazdiņai.

Alnis Auziņš, Skola2030
Foto: Evija Trifanova

Kā izpratne par lasītprasmi mainījusies laika gaitā, un ko ar to saprot PISA pētījumā? Ko mēra lasītprasmes (*literacy*) tests?

Pagājušajā gadsimtā lasītprasme nozīmēja to, ka cilvēks tehniski prot izlasīt tekstu. Tagad šādu izpratni vismaz teorētiskajā literatūrā attiecina uz trešās pasaules valstīm, kurās ir diezgan liels analfabētisms. 21. gs. Eiropā ar lasītprasmi saprot kaut ko vairāk – arī izpratni par tekstā netieši pateikto, arī kritisku informācijas apstrādi, t. i., lasītāja spēju novērtēt izlasītā nozīmīgumu, ticamību.

PISA pētījumā pārbauda, vai jaunieši ir sapratuši informāciju kopumā, vai saskata, kā tur lietotā valoda atklāj teksta vai kādu tēlu noskaņu (netieši pateikto), vai prot apstrādāt šo informāciju un sasaistīt to ar savu pieredzi un vērtējumu. Tā ir teksta interpretēšana, kurā parādās lasītāja analītiskā un kritiskā attieksme.

Nākamais – tekstu daudzveidība. PISA pētījumā tiek vērtēta jauniešu prasme lasīt gan literāru, gan informatīvu tekstu. Skolēniem jāstrādā ar grafikiem, diagrammām, tabulām u. tml. Kādas ir jauniešu spējas nolasīt informāciju no šāda teksta un kādas no informācijas ziņā ļoti piesātināta teksta? Pēdējos gados aizvien vairāk tiek novērtēta lasītprasmes loma sabiedrības ekonomiskajā attīstībā. Ja cilvēki nespēj iedziļināties tekstā un to izprast, nespēj aprakstīt savu izgudrojumu vai produktu, tad apdraudēta ir sabiedrības izaugsme.

Tekstu žanriskā daudzveidība paver neparastu pieeju; strādājot ar jauktā formāta tekstiem, kuros mijas, piemēram, daiļliteratūras un publicistikas teksti, var būt

Sanita Lazdiņa

uzdevums izprast prozas tekstu, kurš papildināts ar kādu grafiku. Informācija jāiegūst, jāsalīdzina, jāinterpretē, izmantojot divus vai pat trīs avotus. Mūsu skolās tā nav bieži izplatīta prakse, ka skolēni vienlaikus strādā ar trīs dažādu tekstu fragmentiem, un visi ir pakļauti vienam tematam.

Tas ir labi, ka PISA pētījums atspoguļo mūsdienas, to, kas notiek ārpus skolas sienām. Jaunieši tvīto, sazinās ar viedierīču palīdzību, ko līdz šim ir bijis grūti uztvert kā tekstus un lasīšanu tradicionālā izpratnē, tomēr tā ir gan lasīšana, gan reaģēšana. Tāpēc PISA uzdevumos iekļauj arī fragmentus no diskusiju foruma, kas atspoguļo jauniešu spēju sekot līdzi dažādu rakstītāju paustajam, uzticēšanos tādām vai citām viedoklim un to, kā tas saistās ar paša uzskatiem. Tāpēc man PISA pētījums šķiet jēgpilns, jo tas nemēģina pazemināt lasītprasmes līmeni un vienlaikus salāgo ar jauniešu reālo dzīvi, parādot, cik svarīgi ir tas, kā un ko tu raksti un reaģē. Ja tu neiedziļinies, tad paliec virspusē, ar tevi var manipulēt, un tālāk jau ar savu radīto tekstu atražo stereotipus.

Ko vēsta pētījuma rezultāti? Ko vajadzētu darīt skolās, kādu atbalstu sniegt skolotājiem?

PISA 2018. gada rezultāti rāda, ka mēs darām, bet par maz. Man ir laime strādāt ar skolotājiem, regulāri vadīt metodiskos kursus. Taču redzu, ka skolotājiem šajā ziņā vajag vēl daudz lielāku atbalstu. Pirmkārt, runa ir par dažāda žanra tekstu izmantošanu latviešu valodas un literatūras stundās, par to, kuras teksta izpratnes stratēģijas – caurskatīšanu, pārskatīšanu, detalizētu lasīšanu – mācīt, bet jāatzīst, ka līdz šim par maz ir dots konkrētu paņēmieni, lai pats skolotājs saprastu, kā strādāt, lai palīdzētu skolēnam. Piemēram, ir lasīšanas izpratnes paņmiens – konteksta pavediena veidošana. Ja zinu, ka gribu strādāt ar Andras Manfeldes darbu “Virsnieku sievas”, tad vispirms skolēniem vajadzētu iepazīties ar grāmatā aprakstīto vidi, gūt priekšstatu par Liepāju, par Karostu, slepeno zonu un ar to saistītajiem ierobežojumiem. Cik daudz laika tam jāvelta, ja skola atrodas Kurzemē, Liepājā, cik daudz, ja tā ir Rēzeknē vai Daugavpilī? Tagad skolotājam jāpiedāvā skolēniem materiāli, kas palīdz uztvert teksta būtību. Vēl vairāk tas attiecas uz klasisko literatūru. Ja paredzēts strādāt ar “Mērnieku laikiem”, tad nevajadzētu uzreiz sākt ar šo tekstu vai brāļu Kaudzīšu biogrāfiju, bet gan ar tā laika sabiedrisko procesu kontekstu, tā jauniešus ieinteresējot. Ja tā notiks, tad skolēni aizrausies.

Kādus vēl paņēmienus varat minēt? Un kas var traucēt lasītprasmes attīstīšanā?

Svarīgi ir strādāt ar vārdu krājumu. Ne tikai rosināt

meklēt jaunus vārdus un veidot no tiem savas vārdnīcas, bet arī izmantot cita veida paņēmienus. Līdz šim vairāk tam esam pievērsušies svešvalodu kontekstā, mazāk – dzimtās. Skolēniem ir gana daudz vārdu pasīvajā vārdu krājumā, kuru nozīmi viņi ne vienmēr īsti izprot. Mācību programmās jau no pirmās klases varētu iestrādāt, ka skolēni katru nedēļu izraksta divus trīs vārdus latviešu valodā, ko grib atcerēties, un nedaudz vecākās klasēs, kad jau attīstītas rakstīšanas prasmes, blakus uzraksta teikumus ar šiem vārdiem, apspriežas ar skolotāju par šo vārdu nozīmi un pieraksta tiem skaidrojumu saviem vārdiem, pēc tam – arī vārdnīcas skaidrojumu, visbeidzot, precizē savu skaidrojumu. Skolēnu pārspridumi pat 12. klasē parāda, ka ne jau vienmēr viņi izprot vārdu nozīmi, piemēram, raksta “kultūras kanjons”, tāpat lieto tik abstraktas nozīmes vārdus, ka viņu pašu viedoklis neatklājas, arī viņu interešu loks ne. Brīvajā tematā gan varētu izteikt savu viedokli, īpaši par to, kas ir jauniešu stiprā puse, bet arī tas mēdz izpalikt. Tas nozīmē, ka ne tikai latviešu valodas skolotāji, bet arī citu mācību priekšmetu skolotāji par maz aktualizējuši jautājumu, kā saprast jaunus vārdus, kā tos atcerēties un aktīvi lietot. Tas, kādus vārdus lietojam, atspoguļo mūsu domāšanu. Mūsdienās valodas aprītē ienāk daudz jaunu vārdu. Nevajadzētu nostāties pret, bet vairāk ar tiem strādāt. Īpaši jāpiemin salikteni, piemēram, esam piedāvājuši vēlbrokastis (brančs). Un tad ejam atpakaļ, skatoties šos vārdus angļu valodā – *breakfast* un *lunch*. Dabaszinātnēs runā par smogu. Atpakojam šī vārda jēgu – piepīpēts gaiss, migla (*smoke + fog*), tā šis vārds ir radies.

Tekstu var vizualizēt. Tas palīdz to labāk saprast un atcerēties. Pētījumi rāda, ka vizualizēt izlasīto, izmantojot kādu no skolotāja piedāvātajiem grafiskajiem paņēmieniem, īpaši svarīgi ir zēniem.

Traucēt var steiga, vēlme daudz apgūt. Nevar attīstīt skolēnu prasmi padziļināti, kritiski uztvert un izvērtēt tekstu, ja skolotājs grib, lai skolēni izlasa daudzus tekstus... Mazāk, pamatīgāk noteikti nozīmē labāk! Piemēram, ja skolēniem jānosaka galvenā doma, tad pirms tam jādod uzdevums, kas prasa veidot iemaņas – kā noteikt galveno domu. Ko nozīmē veikt piezīmes par tekstu? Turklāt jau no pirmajām klasēm jādod šādi uzdevumi, jābūt vismaz trim pirmsuzdevumiem, kas vedina un māca, kā to izdarīt.

Lasītprīeku nevar iemācīt, liekot lasīt skolēniem netīkamus darbus, tāpēc liela vērtība jāpievērš skolēnu ieinteresēšanai, un to var panākt tikai ar bērniem un jauniešiem saistošiem tekstiem, lai veidotos sasaiste ar viņu pieredzi. Te sava loma ir ne tikai mūsu klasiskajai literatūrai, bet arī mūsdienu autoru darbiem. Tādu skolā ir par maz. Kāpēc mēs tā cienām klasisko literatūru un negribam no

tās atteikties? Tajā tiešām ir nepārejošas vērtības. Bet tādas ir arī mūsdienu autoru darbos – Ingas Ābeles, Andras Manfeldes, Andras Neiburgas u. c. darbos, un tās ir ietērtas jauniešiem saprotamākos kontekstos. Mērķis taču ir, lai bērni un jaunieši vispār lasītu! Skolēni jāmaca reflektēt, kāpēc viņi lasa, piemēram, “Grega dienasgrāmatas”. Ja viņi māc to pamatot, tad ir labi. Es kā skolotājs varu izmantot viņu pamatojumu un meklēt piemērotākus tekstus lasītprasmes attīstīšanai.

Lielisks paņēmieni ir piedāvāt strādāt ar perspektīvu maiņu, uz teksta bāzes dodot šāda tipa uzdevumus. Piemēram, 18. gs. vācu mācītājs Blaufūss raksta par Vidzemes latviešiem un viņu valodu. Kā par to rakstītu 21. gs. vācu mācītājs? Un kā to 18. gs. darītu latviešu mācītājs? Un ja būtu rakstījusi sieviete? Tā var strādāt ar daudziem tekstiem. Perspektīvu maiņa liek lasītājam iedziļināties tekstā un veidot dažādus pavadījumus ar jau zināmo, ar savu pieredzi. Manuprāt, perspektīvas maiņas paņēmieni vairāk jāiekļauj mācību saturā.

Plašākā izglītības filozofijas kontekstā skolotājam der dažreiz atklāt skolēniem sevi kā personību, dalīties savā darbā, tā procesā. Atklāt, kā pieaugušais strādā ar tekstu, kā mainījies paņēmieni, ar savu paraugu iedrošinot skolēnus.

Jāatceras, ka lasītprasme ir tā, kas nodrošina labāku tekstveidi, vai vajadzēs rakstīt pārspriedumu, rakstu žurnālam vai motivācijas vēstuli.

Vēl viena atziņa – te ir runa par pašu mācību procesu. Mēs skolā vairāk esam mācījuši domāt par rezultātu, bet par maz esam pievērsušies starposļiem, kas apzināti jāplāno, lai nokļūtu līdz rezultātam. Pašlaik izglītības jaunais saturs ir akceptēts valdībā, standarti ir pieņemti, programmas tūlīt pabeidzam. Tagad vairāk jādomā par procesu – kā to organizēt mērķtiecīgāk.

Kā vecāki var sekmēt bērnu lasītprasmi?

Vecāki ir atbildīgi jau no bērna piedzimšanas brīža, pat vēl ātrāk. Izglītības sistēmas uzdevums ir iemācīt bērnu lasīt, bet tā nevar uzņemties atbildību pa lasīšanu kā paradumu. Ir pētījumi, kas apliecina, ka bērns jau mātes klēpī dzird to, ka mamma klausās, jūt viņas emocijas, kas saistās arī ar to, ko viņa lasa. Vecāku uzdevums ir noskaidrot, kas viņu bērnus aizrauj, jo katram tas ir atšķirīgi, un līdz pat divpadsmit gadu vecumam ir jālasa priekšā. Uzburot dažādas ainas, bērns jāaizrauj, tad maz pamazām bērns iemilēs lasīšanu. Skolotājam, mācot 30 bērnus klasē, ir daudz grūtāk atklāt katra bērna intereses.

Pirms dažiem gadiem starptautiskā lasītprasmes pētījuma *PIRLS (Progress in International Reading Literacy)* rezultātu kontekstā kolēģi no LU stāstīja, cik svarīgi ir

vecākiem ar bērniem apmeklēt grāmatu veikalus un bibliotēkas. Es tam pilnībā piekrītu. Sākot no mazotnes, bērnam grāmatu veikali pamazām kļūst par ieradumu veikaliem, par vietu, kur viņš jūtas labi. Vispirms tie ir tikai attēli, pēc tam jau mazais cilvēks sāk ielasīties. Ar bibliotēkām ir līdzīgi.

Ja paši vecāki sēž telefonā vai nemitīgi skatās televīziju un prasa bērnam, kāpēc viņš nelasa, tad tas neiedarbojas. Pašiem jāradā labs paraugs! Gribru uzsvērt arī sarunas nozīmi. Kad bērni atgriežas no pārgājiena, no klases vakara, no tikšanās ar draugiem, nevajag izprašāt, bet iesaistīt sarunā, aicināt bērnu formulēt emocijas, pastāstīt, ko ir redzējis. Klasē ir daudz bērnu, un stundās visi netiek pie vārda, tāpēc nepārvērtējama loma ir ģimenei. Kā citādi var attīstīt valodu, ja ne runājot? Ja ģimenē apmierinās ar īsām atbildēm “labi, forši, normāli”, tas kļūst par nelāgu ieradumu.

Virtuālās realitātes laikmetā lielā mērā ģimenes ir pazaudējušas galda kopību. Svarīgi būtu atrast laiku kaut vai kopīgām vakariņām, vismaz brīvdienās.

Jau pagājušā gadsimta 60. gados britu sociolingvists Baziliks Bernšteins rakstīja par ierobežoto un izvērsto valodas kodu. Ierobežotais valodas kods biežāk novērojams bērniem sociāli nelabvēlīgākās ģimenēs, ģimenēs ar izteiktu patriarhātu, ar izteiktu hierarhiju (bērni drīkst runāt tikai tad, kad viņiem atļauj), un ierobežotais valodas kods var ietekmēt bērnu uz mūžu. Izvērstais valodas kods novērots bērniem, kuri baudīja diezgan izvērstu brīvību, dzīvoja demokrātiskā ģimenē (piemēram, ja ģimene plāno atvaļinājumu, tad bērns spriež līdzvērtīgi pārējiem), un tā ģimenē veidojas atmosfēra, kur katrs ir tiesīgs, arī tiek mudināts izteikt un pamatot savu viedokli. Diemžēl pie mums, bet arī citviet pasaulē ģimeniskās sarunas nav visiem pašsaprotamas, ierasta prakse.

Vienkāršs secinājums – labai lasītprasmei vajag visu iesaistīto pušu saskanīgu kopdarbu.

Protams. Lasīšanas stratēģijas, paņēmieni vispirms ir latviešu valodas skolotāju uzdevums. Viņiem ir jāieliek pamats, bet, lai tas nostiprinātos, vajag gan ģimenes, gan visu pārējo mācību priekšmetu skolotāju atbalstu. Piemēram, vēsturē lasot kādu tekstu, skolotājs var rosināt to vizualizēt, domāt par cēloņsakarību ķēdi, strādāt ar atcerēšanās paņēmieniem, lai skolēni labāk iegaumētu pamatterminus. Jebkura mācību priekšmeta skolotājs ir arī valodas skolotājs! Ja valodas skolotāju ieliktos pamatus nelietos ikdienā citās jomās, tad ar latviešu valodas stundām vien būs par maz. ☺

Ko mēra *OECD* starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā *PISA*?

Kam jāpievērš uzmanība pēc *PISA* 2018 pētījuma publicēšanas, arī plašākā kontekstā?

Pāvels Pestovs, *Skola2030* vecākais eksperts, diagnostikas darbu izstrādes vadītājs, foto: Gatis Rozenfelds

Šajā pētījumā ik pēc trim gadiem mēra 15 gadus vecu skolēnu pamatkompetences lasītprasmē, matemātikā un dabaszinātnēs, un vērtēšanas darbi ir veidoti tā, lai tie būtu maksimāli piemēroti dažādām valstīm un lai tie atspoguļo skolēnu spēju rīkoties nepazīstamā situācijā. Mūsdienās ļoti svarīga ir zināšanu pārnese jaunā situācijā. Te arī izpaužas pētījuma ekonomiskais pamatojums – daļa no skolēniem, kas piedalās šajā pētījumā, pēc gadiem septiņiem jau būs darba tirgū.

Latvijas piecpadsmitgadīgo skolēnu vidējie rezultāti matemātikā ir nedaudz augstāki par *OECD* valstu vidējo līmeni, dabaszinātnēs – vidējā līmenī, lasīšanā – pavisam nedaudz zem vidējā. Šis pētījums ir nozīmīgs izglītības kvalitātes rādītājs, tomēr nevajadzētu likt vienādības zīmi ar izglītības kvalitāti. Lielākā uzmanība jāpievērš pētījuma otrajai daļai, kas atspoguļo skolā notiekošos procesus, un 2018. gada pētījums uzrāda trīs visai uztraucošas tendences Latvijas skolās. Pirmā – mūsu skolēniem ir viens no lielākajiem skolas kavējumu skaitiem. Protams, ja skolēns visai bieži nav skolā, tas ietekmē arī viņa mācību rezultātus. Otrā – indekss, kas raksturo skolēna piederību skolai, mūsu skolēniem ir viens no mazākajiem. Šīs abas tendences varētu būt arī saistītas – ja nejūtos labi, tad negribu apmeklēt skolu. Trešā tendence – mūsu skolās ir diezgan daudz pārinodarījumu. Iespējams, līdz šim tam nav pievērstas vajadzīgā uzmanība. Sociāli emocionālajām prasmēm jāklūst arī par saturu, proti, tās ir mācāmas lietas – kā apvaldīt savas emocijas, ko darīt lielā uztraukumā, kā rīkoties, kad nomāc negācijas. To ņemām vērā, veidojot jauno saturu. Tāpat jāpievērš uzmanība preventīvajiem pasākumiem. Tradicionāli zinām, ka rīkoties, ja ir noticis kas nelāgs, bet jāpārcēlām modelēt situācijas, kamēr vēl nekas atgadījies mācību procesā.

Pozitīvā ziņa – joprojām mūsu skolēnu rezultāti ir daudz mazāk atkarīgi no viņu sociāli ekonomiskā stāvokļa nekā vidēji *OECD* valstu vidū šajā pētījumā.

Ilglaicīgā skatījumā uztraucoša ziņa ir tā, ka mums ir daudz skolēnu ar vidējiem sasniegumiem, bet maz ar

Pāvels Pestovs

augstākiem sasniegumiem, taču tieši skolēni, kuri demonstrē augstāka līmeņa domāšanas prasmes, būs nozīmīgs dzinējs nākotnes inovācijām, arī ekonomikā. Lai veidotos izcilnieki, zināšanām jābūt dziļām, bet frontālā procesā, kad skolotājs “nodod” gatavas atbildes un risinājumus, dziļo izpratni nevar iegūt.

Uztraucoša ir arī plaša starp Rīgu un pārējo Latviju, kas visdrīzāk skaidrojama gan ar izglītības kvalitāti, gan ar sociāli ekonomiskiem apstākļiem, kuri Rīgas reģionam ir labāki.

Ko varam darīt uzreiz un tagad? Skolās vislielākā ietekme tomēr būs nevis jaunajiem skolotājiem, kuri ienāks skolā (100–200 pret kopējo skaitu 20 000 nav īpaši daudz), tāpēc atslēga ir strādāt ar tiem skolotājiem, kas jau ir un strādā skolā tagad. Un te ir lietas, ko var uzlabot. Piemēram, skolotāju mācīšanās veids. Skolotājs iedvesmots atgriežas no kursiem, bet, ja nav skolas vadības un arī pārējo kolēģu atbalsta, kuri sistēmiski plāno un izvērtē mācību procesu, tad pārmaiņas visdrīzāk notiks pavisam nedaudz. Un tā gan ir ietekmējama lieta. Būtu svarīgi, lai skolas pārtaptu par mācīšanās organizācijām, kurā skolotājiem ir iespēja kopīgi plānot, izvērtēt un nebaidīties kļūdīties, lai vadībai būtu skaidra vīzija un tā iesaistītos šajā procesā. ☺

Rīgas Valda Zāliša sākumskolas 1.–3. klases skolēni

Tikumi mājo mūsu sirdīs

Ko bērni domā par tikumiem? Lai to uzzinātu, devos ciemos pie Rīgas Valda Zāliša sākumskolas 1.–3. klases skolēniem, kuri divas reizes nedēļā piedalās runas un argumentēšanas pulciņā.

Pirms ķerties pie tikumu jautājuma, skolēni vienprātīgi atzīst, ka visiem bērniem jāiet uz skolu, lai iemācītos kaut ko par visu, piemēram, par dabu vai par rēķināšanu, un prastu daudzas valodas. Tie, kuri iet uz skolu, būs daudz gudrāki par tiem, kuri nekur neiet un nemācās. Ja nezini, kuras sēnes ir indīgas un kuras nav indīgas, arī noteikti būtu jāiet skolā. Skolā ir ne tikai stundas, bet arī pulciņi. Un vispār – skolā var iemācīties daudz ko, kas dzīvē noderēs un kas nav stundu sarakstā, – gudrību, draudzību, pareizi spēlēties un ievērot noteikumus...

Apkopēja Mihails Basmanovs, *Skola2030* vecākais eksperts,
dabaszinātņu mācību jomas satura izstrādes vadītājs
Foto: Mihails Basmanovs

Kas ir tikumi?

- Domāju, ka tas ir tas, ko var mācīties ne tikai skolā, bet arī mājās, ģimenē un ar draugiem.
- Manuprāt, tikumi ir tad, kad kaut kas notika vai vēl

var notikt, un tad, ja gribi, lai notiktu labi, ir jāievēro tikumi.

– Tikumi ir, kad cilvēki redz, ka draugam ir slikti un var palīdzēt. Ja tev ir labi tikumi, tad tu vari palīdzēt ne tikai draugam, bet arī viņa vecākiem un citiem.

– Tikums ir tad, kad satiekas, sarunājas par kaut ko gudru un ir labi draugi un draudzenes. Arī, kad labi mācās.

- Domāju, ka tikumi ir, kad cilvēks kaut kam ļoti tic un ļoti daudz domā par to, un tas viņam ir ļoti svarīgi. Piemēram, es domāju par dzīvi, no kā tas viss sākas, un man tas ir svarīgi. Kad tu sāksi mācīties, tu visu uzzināsi.

Kas ir cieņa?

- Zinu! Cieņa nozīmē, ka tu cieni citus cilvēkus un viņus dzirdi, un viņi ir tavi draugi. Kad tu mīli viņus.

- Cieņa ir tad, kad tu cieni arī sevi. Un arī citus. Bet svarīgi cieni sevī - kā tu mācies un kāda tev ir disciplīna. Bet cieņa pret citiem ir - kad es gribu kaut ko pateikt, tad es paceļu roku, nevis kaut ko saku uzreiz. Un skolotāja pasauks! Tā ir cieņa arī pret skolotāju. Skolotāju es cieniu.

- Es arī! Es arī! Es arī!

- Cieņa var būt ne tikai pret cilvēku, bet, piemēram, ēdniecā pret ēdienu. Jāciena ēdiens un cilvēki, kuri to sagādāja. Cieni arī vajag mantas. Gan svešas, gan savas.

- Cieni vajag arī zemi. Man ļoti pietrūkst Latvijas, kad es aizbraucu kaut kur prom.

- Mums visiem vajag cieni vecus cilvēkus un arī visus draugus. Vispār vajag cieni un neteikt jokus, ja otram cilvēkam tas nepatīk. Man šodien bija tā - divas draudzenes izjokoja mani ar zīmējumiem, un man tas nepatika. Viņām nebija cieņas pret mani.

- Zinu, ka jāciena sava ģimene. Tā mums ir viena.

- Domāju, ka jāciena viss! Un vienmēr! Cieņu var iemācīties, tikai darot, cienot vienam otru, arī tad, ja neesat draugi.

Dzīvība ir tikai viena, sargājama

- Tā ir svarīga katram. Ja cilvēks jūtas labi, tad viņš arī labi dzīvo. Nedzīvosī taču mūžīgi. Dzīvība ir tikai viena. Nevar daudzas dzīvības dzīvot.

- Dzīvību var dot, piemēram, Saule vai Dievs. Sauli mēs redzam, bet Dievs laikam negrib, lai mēs viņu redzētu. Dievu es neredzēju arī aiz mākoņiem, kad lidoju ar lidmašīnu.

- Mums pašiem jādomā par dzīvību, jo tev nebūs tik daudz dzīvību kā datorspēlē. Tev jāpaspēj visu izdarīt un vajag savu dzīvību sargāt.

- Lai būtu dzīvība, jā rūpējas par savu veselību. Nedrīkst kaut ko sasist, un nedrīkst raudāt. Ja es kaut kur sasītos, tad nekad neraudāju, es pateicu vecākiem. Viņi arī rūpējas par manu veselību, t. i., par manu dzīvību.

Darbs kā vērtība

- Kamēr es mācos, mana skola man ir kā darbs. Jo katru dienu eju uz skolu un daru dažādas lietas, arī mācos.

- Ja dari darbu, tad daudz ko vari iemācīties un tev ir draugi. Tad būs darbs un draugi.

- Ja gribi palīdzēt draugiem, tad tas būs arī tavs darbs. Kopā jūs ātrāk to varēsiet izdarīt. Darbs ir vajadzīgs, lai mēs visi varētu būt kopā.

Visbeidzot, meitenīte vārdā Grēta piecēlās un ar sajūsmu un pārliecību teica: "Es sapratu! Tikumi ir tas, kas dzīvo mums šeit!", un viņa pielika roku pie sirds. "Vissvarīgākais ir tava sirsniņā un viss, kas mājo tur! Gan draudzība, gan mīlestība, gan uzticība, gan centība, gan čaklums un daudz kas cits."

Par iespēju satīties un sarunāties ar bērniem pateicamies Rīgas Valda Zālīša sākumskolas kolēģiem: direktorei Elītai Rīterei un skolotājai Ilzei Stobovai, kā arī 1.-3. klases skolēniem Mikaelam, Sofijai, Elīzai, Rolandam, Ernestam, Grētai, Heidijai, Katrīnai, Kristapam, Ernestam, Montai, Jasmīnai, Nikolai un Edvardam. ☺

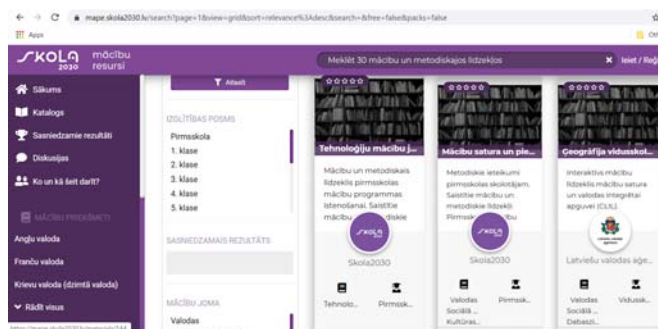
Ko domā jūsu klases bērni?
Kas viņiem ir svarīgi?

Aicinām pieteikt savu klasi
sarunai par aktuālām tēmām
un mācīšanos - un mēs
par to labprāt uzzināsim!

Rakstiet mums:
info@skola2030.lv
(ar norādi "Bērni runā")!

Publiskoti pamatizglītības mācību priekšmetu programmu paraugi un vebināri par tiem

Digitālajā mācību resursu krātuvē www.mape.skola2030.lv ir publicēti mācību priekšmetu programmu paraugi paraugi **fizikā, ķīmijā, ģeogrāfijā, bioloģijā, dabaszinībās, vēsturē, sociālajās zinībās, literatūrā, franču valodā, vācu valodā, angļu valodā (gan kā pirmā, gan otrā svešvaloda), matemātikā, dizainā un tehnoloģijās.** Vebināru ieraksti par to izmantošanu mācību procesā un tā plānošanā atrodami *Skola2030 YouTube* kanālā www.youtube.lv/skola2030. Aicinām skatīties kopā ar kolēģiem un pārrunāt uzzināto!

Vebināru ieraksti par līdz šim publicētajām mācību programmām:

- Par pirmsskolas mācību programmas paraugu http://bit.ly/pirmsskola_pr
- Par ģeogrāfijas mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/geografija_pr
- Par fizikas mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/fizika_pr
- Par bioloģijas mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/biologija_pr
- Par ķīmijas mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/kimija_pr
- Par dabaszinību mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/dabaszinibas_pr
- Par vēstures mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/vesture_pr
- Par sociālo zinību mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā (*šobrīd skatāms Facebook*) http://bit.ly/socialaszinibas_pr_fb
- Par literatūras mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/literatura_pr
- Par svešvalodu (angļu, franču un vācu) mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/svesvalodas_pr
- Par matemātikas mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/matematika_pr

- Par dizaina un tehnoloģiju mācību priekšmeta programmas paraugu pamatizglītībā http://bit.ly/dizainsuntehnologijas_pr

Vebināri par citiem pamatizglītības mācību priekšmetu programmu paraugiem sekos tuvākajā laikā. Sekojiet informācijai <https://www.facebook.com/Skola2030/> un mūsu mājaslapā www.skola2030.lv. Aicinām pierakstīties arī *Skola2030 YouTube* kanāla sekotājiem <https://www.youtube.com/skola2030> un noskatīties jaunākos video.

Semināri pašvaldību mācību jomu koordinatori turpināsies arī nākamgad

Skola2030 organizētajos semināros pašvaldību mācību jomu koordinatori (MJK), kuri savā administratīvajā teritorijā vada, virza, koordinē un atbalsta sadarbību starp attiecīgajā mācību jomā iesaistītajiem mācību priekšmetu pedagogiem, tikās, lai uzzinātu par savas jomas aktualitātēm, kā arī par projekta ietvaros pieejamiem resursiem, un pārrunātu vajadzīgo atbalstu savas pašvaldības skolotājiem pilnveidotā mācību satura īstenošanā. Uz semināriem pulcējās ap 600 mācību jomu koordinatoru (valodu, sociālās un pilsoniskās, kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā, dabaszinātņu, matemātikas, veselības un fiziskās aktivitātes), kā arī pirmsskolas posma mācību jomu koordinatori. Semināri turpināsies arī nākamajā gadā.

Mācību jomu koordinatoru uzdevums ir atbalstīt sadarbību starp skolotājiem novada/pilsētas izglītības iestādēs mācību satura un pieejas plānošanā. Vairāk lasīt:

<https://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/mjkoord.shtml>. Aicinām skolotājus aktīvi interesēties par savas pašvaldības mācību jomas koordinātoru savā jomā un iesaistīties kopīgajā darbā, lai izprastu pilnveidotā mācību satura un pieejas niānses, atbalstītu viens otru saskaņotu un pēctecīgu mācību plānošanai saviem skolēniem, dalītos pieredzē par veiksmīgākajiem metodiskajiem paņēmieniem noteiktu satura jautājumu mācīšanai. Nākamais semināru cikls plānots pavasarī.

Pilotskolas ver durvis stundu vērošanai un pieredzes apmaiņai

Aprobācijas semināru ietvaros šoruden 11 pilotskolas vēra skolas un klašu durvis, lai ar saviem pilotskolu kolēģiem un satura izstrādātājiem dalītos pieredzē un demonstrētu pilnveidotā satura un pieejas īstenošanu praksē. Pēc stundu vērošanas dalībnieki pārrunāja novēroto un iedziļinājās tematu satura plānošanā, kā arī *Skola2030* mācību programmu paraugu un mācību līdzekļu izmantošanā, skolēnu snieguma vērtēšanā. Dalībnieki atzinīgi novērtēja iespēju vērot kolēģu vadīto mācību procesu un profesionāli izvērtēt vēroto, atzīstot, ka ieguvuši vērtīgu pieredzi, ko izmantot savā darbā ikdienā.

No dalībnieku atsauksmēm:

“Redzēju reālas stundas, kā skolotājs izmanto jaunus mācību materiālus.”

“Ieguvums – mācību stundu vērošana, atgriezeniskā saite par stundu, mācību priekšmetu programmu pārskatīšana.”

“Skaidrāka izpratne par sasniedzamā rezultāta definīšanu un tēmas vērtēšanas plāna izstrādi veicina padziļinātu plānošanas prasmi un piešķir tai lielāku vērtību.”

Līdzīgas formas un satura aprobācijas seminārus plānots organizēt arī nākamajā gadā.

Paldies Ventspils 1.pamatskolas, Alūksnes novada vidusskolas, Siguldas pilsētas vidusskolas, Elejas vidusskolas, Salaspils 2.vidusskolas, Saldus novada Druvas vidusskolas, Limbažu sākumskolas, Kuldīgas Centra vidusskolas, Smārdes pamatskolas, Rīgas Ēbelmuižas pamatskolas un Daugavpils 3.vidusskolas direktoriem, komandu vadītājiem un skolotājiem.

Aicinām arī citas skolas izmantot daudzveidīgas pieredzes apmaiņas un stundu vērošanas formas – gan savas skolas ietvaros, gan viesojoties citās skolās, – profesionāli izvērtēt novēroto, tādējādi bagātinoties citam no cita!

Turpinās mācības tehnoloģiju mācību jomas skolotājiem

Nākamajā gadā mācības sāks jaunas tehnoloģiju mācību jomas skolotāju grupas Daugavpilī. Mācību sākums 28. janvārī, 4. februārī, 11. februārī. **Pieteikšanās no 23. decembra līdz 13. janvārim** (vai līdz grupas ir pilnas) <https://talakizglitiba.visc.gov.lv/>

Profesionālās pilnveides mācībās Rīgā un Liepājā 12 grupās šobrīd jau mācās 355 tehnoloģiju mācību jomas skolotāji. Reizi mēnesī skolotāji tiek uz mācībām klātienē (katrai grupai paredzētas 4 klātienes tikšanās), lai iedziļinātos un gūtu pieredzi jaunajā mācīšanas pieejā, iepazītos ar *Skola2030* ietvaros izveidotajiem mācību priekšmetu programmu paraugiem, gūtu ieskatu to izbūvē un lietošanā, praktiski veiktu uzdevumus ar uzvaru uz idejas koncepta izstrādi, izstrādes procesa plānošanu un vērtēšanu, ietverot caurviju prasmes.

Aicinām sekot informācijai www.skola2030.lv un *Skola2030* Facebook lapā

<https://www.facebook.com/Skola2030/>. Ja rodas jautājumi, lūdzam rakstīt e-pastu uz info@skola2030.lv vai zvanīt pa tālruni 66051907.

Skolu vadītāji semināros plāno vispārējās vidējās izglītības īstenošanas iespējas

Skola2030

Ikvienas vispārējās vidējās izglītības iestādes vadības pārstāvji šoruden tika aicināti uz konsultatīvu atbalsta semināru par vidusskolas modeļa īstenošanu. Semināra dalībniekiem bija iespēja modelēt savas skolas iespējamo izglītības programmas piedāvājumu, ņemot

vērā skolēnu vajadzības, intereses, vecāku viedokli un skolas iespējas. Kopumā laikā no 7. novembra līdz 12. decembrim notika 6 semināri, kuros bija vairāk nekā 500 dalībnieku.

Ar izglītības satura plānošanas principiem, praktiskiem modeļa īstenošanas soļiem un apsvērumiem, veidojot izglītības programmas piedāvājumu savā skolā, semināra ievadā dalībniekus iepazīstināja Guntars Catlaks, Valsts izglītības satura centra vadītājs, Zane Oliņa, Skola2030 mācību satura ieviešanas vadītāja, un Igors Grigorjevs, Skola2030 konsultants un Ogres 1.vidusskolas direktors. Semināra darba sesijās, kuras vadīja Skola2030 eksperti, dalībniekiem mazākās grupās bija iespēja sadarboties ar kolēģiem no citām skolām sarunāties un veidot izvēļu grozus, modelēt izglītības programmas piedāvājumu skolēniem, diskutēt par mācību darba organizācijas un stundu saraksta veidošanas principiem, formulēt jautājumus tālākai izpētei un plānošanai.

Dažas dalībnieku atziņas pēc semināra:
 “Kolēģiem ziņa – nav tik traki, kā bijām domājuši, bet svarīgi ir iedziļināties.”

“Mūsu iecerētie vidusskolas kursu izvēļu grozi ir realizējami, tikai jākorrigē specializēto kursu piedāvājums.

“Saprotu principu, kā komplektēt izvēļu grozus. Tas nav nemaz tik sarežģīti!”

Jautājumu gadījumā par vidusskolas izglītības programmas veidošanas principiem aicinām skolas sazināties ar Lieni Dreimani, sūtot e-pastu liene.dreimane@skola2030.lv.

Lai saņemtu jaunākos ziņu izdevumus e-pastā, piesakieties Skola2030 jaunumiem šeit:

<https://www.skola2030.lv/lv> .

Līdzšinējos ziņu izdevumus PDF formātā iespējams atrast un izdrukāt lasīšanai

<http://www.skola2030.lv/lv/jaunumi/zinu-izdevums>

Skola2030 - atbalsts mācību pieejas maiņai

Valsts izglītības satura centra (VISC) īstenotā projekta "Kompetenču pieeja mācību saturā" mērķis ir izstrādāt, aprobēt, pēctecīgi ieviest Latvijā tādu vispārējās izglītības saturu un pieeju mācīšanai vecumā no 1,5 gada līdz 12. klasei, kā rezultātā skolēni gūtu dzīvei 21. gadsimtā nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes.

DOMĀT. DARĪT. ZINĀT.

www.skola2030.lv

©Valsts izglītības satura centrs | Projekts Nr. 8.3.1.1/16/I/002 Kompetenču pieeja mācību saturā

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ